Skelleftebygden

TIDNING FÖR LOKALHISTORIA

1/2014

Senmedeltidens guldålder - och klostret som kanske inte hann bli till...

Innehåll

S. 3	Ledare : Klosterprojektet - men sen då?	Rolf Granstrand, Sunnanå
S. 4	Bure Kloster - nya rön!	Thomas Larsson, Umeå
S. 6	”Färden mot norr” - en berättelse från 1470	Barbro Viklund, Yttervik
S. 9	Om reformationen och klostrens avveckling	Magnus Nyman, Uppsala
S. 12	Klosterholmen i bild - hösten 2013	Marianne Hedman, Hjoggböle
S. 14	Klosterträdgården – ett fönster mot himlen	Jan Borg, Skellefteå
S. 15	”Munkarnas örtagård” - mitt i älven!	Gunnar Enqvist, Skellefteå
S. 16	Krokek, Kökar, Torkö...Bureå?	Barbro Viklund, Yttervik
S. 17	Pax et bonum - fred och allt gott!	Marie Ohlsén, Linköping
S. 18	Olaus Magnus - samtida med Bure Kloster	Anund Lindholm, Hökmark
S. 20	När bygden blev kristen - en omvälvande period	Gunnar Hedman, Holmsvattnet
S. 22	Tidebönen - klosterlivets ryggrad	Elisabet Sundström, Skellefteå
S. 24	Fisket kring Bureå - då och nu	Lasse Larsson, Bureå
S. 26	Medeltida kyrkorätt	Bertil Nilsson, Göteborg
S. 28	Med lag skall man land bygga!	Tom Randgard, Skellefteå
S. 30	Varför var Bureå så intressant?	Barbro Viklund, Yttervik
S. 31	Bure Kloster som utställning	Kai Nedergård, Skellefteå
S. 32	Anna Andersdotter Bure	Rolf Granstrand, Sunnanå
S. 34	Historia om de nordiska folken	Olaus Magnus, Rom
S. 35	Föreläsningar och inlägg inom Klosterprojektet 2011-2014 + projektgruppens sammansättning	

Tidskriften *Skelleftebygden* ges ut av SKEFO, Skelleftebygdens lokalhistoriska förening.
Rolf Granstrand, redaktör och ansvarig utgivare *070-266 87 23, rolf.granstrand@gmail.com*
Peter Grahn, redigering och grafisk form (detta nummer) - Tryckt av Skellefteå Tryckeri AB 2014.
Foto: Framsida: Klosterkyrkan i Arboga, Marie Ohlsén.

SKEFO

Föreningens adress:
Skelleftebygdens lokalhistoriska förening, SKEFO
Nordanå, 931 33 Skellefteå

Ordförande:
Rolf Granstrand, 070-266 87 23,
e-post: rolf.granstrand@gmail.com

Sekreterare:
Lars Jonsson, 0910-108 33

Medlemsavgifter:
Enskild medlem: 150 kr
Familj 2 personer: 180 kr
Ungdom under 20 år: 25 kr

MARE BOREALE

”Den franciskanska hypotesen”

”Slutsatsen av denna undersökning blir att det å ena sidan inte förekommer direkta arkivaliska eller arkeologiska bevis för att ”Bureå kloster” tillhörde franciskanorden. Men vi har tillräckligt med indicier för att anse det högst sannolikt att på Klosterholmen i Bureå fanns ett terminarhus för franciskanbröderna från konventet i Uppsala.” HENRIK ROELVINK

Ur Skelleftebygden nr 1 2013

Klosterprojektet - men sen då?

Nu våren 2014 avslutas efter fyra år projektet ”Klosterholmen i Bureå”, som det senaste halvannat året haft EU-stöd genom landsbygdsprogrammet ”Mare Boreale” omfattande kuststräckan mellan Lövånger och Haparanda. Mycket har uppnåtts :

1. En tämligen säker tidsbestämning - enligt arkeologins senaste metoder - har gjorts av byggnadsresterna på Klosterholmen, vilken pekar mot 1400-talets andra hälft.
2. Projektgruppen har knytit kontakt med klosterföreningar och experter på andra håll i landet, vilket bl.a. resulterat i artiklar och föreläsningar i Bureå och Skellefteå. Särskilt vill vi framhålla samarbetet med franciskanerbrodern Henrik Roelvink, under många år verksam i Vadstena men nu åter tillbaka i Holland, som lett fram till ”den franciskanska hypotesen”, dvs. att Bure Kloster varit ett basläger – ett s.k. terminarhus - för franciskanerbröder från fr.a. Uppsala på missions- och insamlingsresor i Bottenviksområdet.
3. Klosterholmen har ställts i ordning som besöks- och utflyktsmål och sommaren 2013 har den besökts av ett antal skolklasser samt andra guidade grupper, sammanlagt mer än femhundra besökare.
4. Genom projektet har ett antal föreningar, församlingar och andra institutioner i bygden fått tillfälle att uppliva och införliva traditionen om Bure Kloster i sina resp. ”berättelser”. Det gäller t.ex. Skelleftebygdens Släktforskare, Bure församling, Skellefteå museum, Katolska församlingen, Bureå Hembygdsförening, Skellefteå Medeltidsförening och Skellefteå Landsförsamling.
5. Genom föreläsningar, studiecirklar, artiklar i lokalpress, guidade turer samt skriftutgivning har ett tämligen stort antal skelletbor – och en hel del andra - fått kunskaper om och tillfällen att begrunda klosterbrödernas färder, syften och insatser i våra trakter - så långt från den europeiska medeltidskulturens kärnområden.

Ja, man kan väl se själva etableringen på Klosterholmen som ett senmedeltida, europeiskt projekt att nå nya områden. Nu gjorde reformationsprocessen under 1500-talet att detta projekt aldrig hann att fullt ut förverkligas, men ändå …

Klosterprojektet är slut för denna gång. En slutpunkt blir den Klosterutställning, som till sommaren invigs i fiskekapellet på Hembygdsområdet i Bureå. Men sen då ?

Ja, det är ännu en öppen fråga, men naturligtvis kan inte en berättelse som redan levt i mer än fyrahundra år bara glömmas bort. Säkert kommer nya generationer att fascineras av fynden på Klosterholmen och spekulera kring det liv som där levdes. Och det räcker att gå in i den närbelägna kyrkan, ”Katedralen i Bureå”, för att få en aning om dom krafter och dom drömmar, som ligger bakom.

Tack gode Gud för allt som finns. Först broder Sol av alla ting.
Vår broder låter dagen gry, Ditt tecken är han i vår rymd.
Tack för alla Dina under. Halleluja.

(Sv psalm 23, text Franciskus av Assisi, 1220-talet)

Rolf Granstrand - ordförande SKEFO

ARKEOLOGISKA UNDERSÖKNINGAR

THOMAS LARSSON, PROFESSOR I ARKEOLOGI, UMEÅ UNIVERSITET

Bebyggelselämningarna på den s.k. Klosterholmen i Bureå har vid två tidigare tillfällen varit till föremål för arkeologiska undersökningar. Ernst Westerlund från Skellefteå Museum ledde utgrävningarna åren 1969-70 och kunde konstatera att huslämningar verkligen fanns på platsen. Bland fynden från Westerlunds undersökning kan nämnas delar av trefotsgrytor, tegel, järnslagg, spikar och glasbitar. År 1981 undersökte Annika Sander, Skellefteå Museum, en källargrop på Klosterholmen och bland en mängd ”småskräp” från senare tider framkom en s.k. ölhane av brons i form av en tupp (hane). Det var tappvredet till kranen på en öltunna som man hade hittat. Liknande fynd har hittats i vid utgrävningar södra Sverige och daterats till 1500-talets första hälft. I samband med undersökningen togs prover på kolbitar som hittades i källargrunden, men som då aldrig skickades till C14-datering.

Det har länge spekulerats om huruvida ett kloster ska ha funnits på den aktuella platsen (se artiklar av flera författare i Skelleftebygden 1/2013) och om sanningshalten i Johannes Bureus beskrivning av klostret i Bureå i samband med sin norrländska resa åren 1600-1601. Att han besökt platsen och sett rester efter byggnader, bl. a. en källargrop, står nog utom all tvivel, men om det som Bureus såg verkligen var resterna efter ett kloster eller andra typer av byggnader är ovisst. Platsen var uppenbarligen övergiven och övervuxen vid tiden för Bureus besök. Han skriver: ”Källaren synes ännu, i hvilken står höga granskogen 1601”. Denna observation kan visa sig vara av stor betydelse när vi ska tolka dateringarna av kol och kalkbruk från undersökningarna 2013.

Den tredje och senaste arkeologiska undersökningen på Klosterholmen ägde rum den 3-5 juni 2013, inom ramen för projektet ”Klosterholmen i Bureå”, finansierat av Mare Boreale. Undersökningen var ett samarbete mellan arkeologer från Skellefteå Museum och Umeå Universitet. Den tydligaste husgrunden på platsen, som mäter ca 8 x 8 meter, var undersökningsobjektet. Vi valde att gräva delar av en ca 2 x 2 meter stor stensamling som tolkades som ett spisfundament, liksom ett halvmeterbrett schakt tvärs igenom en vallformig förhöjning i marken – en s.k. mullbänk, som sannolikt funnits i anslutning till husväggarna. Området genomsöktes också med metalldetektor, men fynden begränsade sig till några rostiga spikar och kapsyler.

Under det kraftiga spisfundamentet framkom kol och kalkbruk som tillvaratogs och skickades för datering. Även i mullbänken hittades förkolnat material som daterats. Dessa båda kontexter eller fyndomständigheter kan betraktas som säkra och sannolikheten att det rör sig om kol som inte har något med anläggningarna att göra bedöms som mycket liten. Inga andra fynd gjordes i spisen eller i mullbänken. De kolbitar som man hittade vid grävningen av källargropen för 32 år sedan letades upp i museet gömmor och även dessa skickades för datering.

Thomas Larsson i mitten med kollegor på Klosterholmen juni 2013. Till höger Olof Lindholm, Bureå byamän. Foto: Annika Sander, Skellefteå Museum

R PÅ KLOSTERHOLMEN I BUREÅ 2013

Provtyp	Anläggning	Datering	Sannolikhet
Kol	Källargropen	1414-1450	95,4%
Kol	Källargropen	1469-1636	95,4%
Kol	Spisen	1439-1521	80,7%
Kol	Mullbänken	1451-1527	53,1%
Kalkbruk	Spisen	1436-1516	85,8%
Kalkbruk	Spisen	1489-1604	74,2%
Kalkbruk	Spisen	1451-1527	52,4%
Kalkbruk	Spisen	1426-1523	78,2%
Kalkbruk	Spisen	1491-1603	73,5%
Kalkbruk	Spisen	1451-1527	53,1%

Under hösten har 4 kolprover daterats av AMS 14C Dating Centre i Aarhus, Danmark: 1 från spisfundamentet, 1 från mullbänken, 2 från källargropen och 7 kalkbruksprover från spisen, sammanlagt 11 dateringar. Det är ovanligt många dateringar från en och samma plats, så dateringen av de undersökta lämningarna kan sägas vila på säker grund. Intressant är att konstatera att de 32 år gamla proverna från källargropen lägger sig i samma tidsintervall som proverna från 2013, vilket tyder på att källaren kan betraktas som samtida med huset.

Samtliga dateringar ligger i tidsperioden 1414-1636 (utom ett avvikande kalkbruksprov som kan anta värden ända fram till 1954!), men utifrån de sannolikhetsberäkningar som gjorts i samband med att proverna kalibrerats kan vi snäva in tidsperioden betydligt Tiden 1450-1640 är problematisk ur kalibreringssynpunkt då provet teoretiskt sett kan anta flera olika dateringar. I tabellen ovan visas de 10 pålitliga dateringar som erhållits från laboratoriet i Danmark, där den procentuellt sannolikaste dateringen angivits.

Studerar man tabellen så ser man att medelvärdet för de äldsta dateringarna blir 1452 och för de yngsta 1543. Alla dateringar som hamnar i 1600-talet eller det sena 1500-talet kan genast ifrågasättas, eftersom Johannes Bureus vid sitt besök 1601 uppger att det växer hög granskog där källaren är. Om de tre dateringar som går in i 1600-tal av den anledningen tas bort ur beräkningen blir medelvärdena annorlunda: 1438 som äldst och 1513 som yngst. Det kanske är nu som vi kommer sanningen närmast.

Utgår vi från ovanstående ”kalibrering” av C14-dateringarna från Klosterholmen, där 1600-tals dateringarna uteslutits pga. Bureus skriftliga dokument, hamnar vi i ett mycket gynnsamt läge för att diskutera ”Den franciskanska hypotesen”, som Henrik Roelvink uttryckte det i Skelleftebygden 1/2013. Den andra expansionsvågen för franciskanerna (gråbrödraorden) i Norden drog igång vid 1400-talets början och fenomenet med terminarhus utvecklades. Det var inte ett kloster eller konvent utan ett ordenshus där bröderna kunde vistas och övernatta på sina missionsresor. Det fungerade också som ett förråd för de gåvor – kött, fisk, skinn, smör, mm – som man fick. Det är inte orimligt att ett sådant hus med tillhörande uthus uppfördes på Klosterholmen i Bureå under 1430-talet och att det övergavs i samband med reformationen på 1520-talet eller strax innan. Dateringarna från platsen gör en sådan hypotes fullt möjlig.

Det är av stort arkeologiskt och historiskt intresse att vi nu kunnat avgränsa platsens användningstid genom dateringar av både kolprover och kalkbruk. Huruvida huset och källaren hänger samman med franciskanernas verksamhet är fortfarande oklart, men tanken är för den skull inte osannolik eller ointressant.

Vad som nu behövs är en större arkeologisk undersökning av hela huset, för att se om eventuella fynd kan bringa klarhet i husets funktion. Det är en angelägen forskningsuppgift av både nationell och lokalhistorisk betydelse, som förhoppningsvis kan bidra till ny och fördjupad kunskap om Norrlands sena medeltid.

THOMAS LARSSON

Färden mot norr

AV BARBRO VIKLUND
- YTTERVIK

Denna berättelse utspelar sig 1470. Den är helt påhittad, men baseras på fakta om 1400-talet och den katolska tiden samt på sägner från Buretrakten. En av dessa hävdar att Bureå skulle ha haft ett kloster. Den är nedtecknad 1601 av Johannes Bureus, efter att han hade besökt sin släkt i Bureå.

Den isiga vägen var full av hästspår. Nu kämpade de fyra unga männen för att sätta ned fötterna rätt och inte halka. De bar enkla ryggsäckar och stödde sig på en stav. Jon gick först, äldst som han var, sen Knut, Henrik och sist Erik, den yngste, 15 år.

Erik gick och tänkte på hemskheterna som skepparen hade berättat om skogen dit de var på väg nu, den mörka Skuleskogen. Det hade visat sig att båten måste landa i Docksta nära Skuleberget. Annars var tanken att de skulle ha seglat ända upp till Bureå. Men isen var för svår, trots att det var i slutet av april. Nu skulle det bli vandring istället, många mil mot norr.

- Ja, se Skuleberget, det är ett hemskt ställe. Där bor det rövare, akta er! Och skogen runt om, oj, oj, oj. Mörk och full av vilda djur. Ni ska ha tur om ni kommer levande förbi! Skepparen hade berättat vitt och brett om alla faror, men till sist hade Jon sagt: Vi är Guds tjänare, vet du, han håller nog en skyddande hand över vår färd genom skogen. Men Erik var i alla fall rädd där han gick. Nu ångrade han att han hade erbjudit sig att följa med. Det hade låtit rätt lockande det där att segla upp till Bureå och stanna där över sommaren när fisken gick till. Men att gå så här i is och mörker och en massa rövare runt omkring, näe, det var otäckt.

Han försökte gå lika fort som de andra, som var äldre och långbentare. De skulle försöka komma fram till en gård vid bergets fot innan det blev helt mörkt. De långa kåporna flaxade runt benen, och de vita repen som de hade runt midjan slängde. Repet med tre knutar var till för att påminna om de löften som de hade gett till sin orden, franciskanerna. De hade lovat leva i lydnad, fattigdom, kyskhet. Folk

kallade dem ofta för munkar, men som franciskaner ville de hellre bli kallade bröder, gråbröder eller tiggarmunkar, eftersom de ville leva fattigt och sprida evangelium.

De var ordentligt trötta när de kom fram till stugan. En skäggig man öppnade dörren. En rövare, tänkte Erik först, men mannen verkade vänlig, och sa att de kunde sova där över natten. Så de slog sig ner, tog fram lite torkad fisk ur ryggsäckarna och skar flisor och åt. De fick varmt vatten att dricka och det var ganska trivsamt i stugan - innan den skäggige började berätta om rövarna och vargarna och trollen och häxorna i skogen. Efter ett tag sa Jon på samma sätt som tidigare, att gud skulle bistå dem, men mannen skrattade och sa – ja det kan ni ju tro, men er gud har väl inte ögon överallt!

De hade somnat fort och nästa dag var det att traska vidare. Erik spanade efter djurspår i snön. Hur

såg vargspår ut? På ett ställe såg han något som liknade hundspår. Han frågade de andra men ingen visste säkert. De hade alla bott i städer, och broder Henrik kom långt söderifrån, från Brygge i Holland. Han brukade berätta om alla stora båtar och kyrkor och all god mat som fanns i Brygge. Erik undrade ofta om det kunde vara helt sant.

Nu sa Henrik:
-Visst är det vargspår Erik, du har väl staven redo om det skulle komma en bakifrån?

Just då hörde han konstiga ljud bakifrån. Det frustade och knakade. Nåt djur. Men sen hörde han pinglet från en hästklocka. Tre hästar och slädar kom gnekande upp bakom dem och det luktade av svettig häst. Jon frågade ifall de kunde få åka med. Kusken i den första släden svarade att:

-Jomenvisst, det kunde väl gå an en bit – om de bara lovade att läsa en mässa för hans mor som låg sjuk.

Sittande på slädarna kom de nu fortare fram genom skogen, och inga vargar och björnar syntes till. Men det var långt till Bureå. Miltals av skog och väldigt långt mellan bondgårdarna. En gång blev de tvungna att övernatta under en gran. De gjorde upp en eld, och la sig ner på granris runt om. Man stektes på ena sidan och frös på den andra. Och otäckt var det därute i mörkret. Långa grå lavar gungade i träden och vad fanns bakom dem? Jon hade visserligen läst extra många böner innan de skulle sova, men Erik var rädd ändå. Han tyckte sig höra vilda djur smyga där bakom dem.

Nästa dag hade de turen att återigen få åka med några hästforor och den dagen kom de fram till en bygd, med en liten kyrka eller kapell. Lövånger hette stället. De blev visade till en bondgård som hette Brattåker, en bit ifrån kyrkan. De var halvmörkt när de först kom fram till ladugården. En kvinna med en spann i näven kom ut och började prata.
- Naj vå bönna, vå jer henna för e falk? Våda komma je, ropade hon. Erik förstod inte vad hon frågade om. Men Knut steg fram. Han var själv från norr, från Sankt Olofs hamn, där pilgrimerna brukade starta sin vandring till Nidaros i Norge. De hade passerat den hamnen med båten, strax innan de nådde till Docksta. Knut berättade vilka de var och att de skulle till Bureå.

- Vå bönna, deill Buur? Denna vara dem ju se olecklit högfölu. Känn je nagen där?

Knut berättade att franciskanerna hade blivit inbjudna av herr Anders i Bure när han hade varit med en skuta i Stockholm. Herr Anders hade sagt att de var välkomna dit, för det fanns massor av fisk och lapparna var ofta där med sina skinn och horn och annat. De skulle kunna få med sig mycket bra varor från Bureå till Stockholm.

- Jasså n herr Anders, ska je deill hanom, ja he jer ju n storkarl he. Han gar omkring ve e silverbäält oppa stormagan sine. Man haar då han kom, he jer som då I haar koern komma, ve tjukern sine.

Kvinnan hette Anna och hade en dotter som hette Birgitta, som den Heliga Birgitta av Vadstena, tänkte Erik. Bröderna fick stiga in och bjöds på varm komjölk, tunnbröd, och kokt sälkött. Det var det godaste de ätit på länge. Till och med Henrik tyckte det var gott: bättre än böcklingen i Brygge, sa han.

Erik visade Birgitta det radband han hade för att be sina böner och han läste några för henne. Sen kom hon fram med ett liknande band, gjort av laxkotor uppträdda på ett snöre.

-Kan du moonk, frågade hon. Erik visste inte vad moonk var, men hon visade hur man kunde leka med monkbanne, som hon sa. De höll på med den tävlingen ett bra tag och Birgitta vann nästan varenda gång. Sedan frågade hon om Erik kunde skriva, och bad att han skulle skriva hennes namn på ett tygband. Hon tittade beundrande på när han präntade sina krumelurer:
- Det där ska jag lära mig också. Jag vill kunna skriva och läsa.

Till sist var de då framme i Bureå, en solig eftermiddag i början av maj. Snön hade tinat bort på vissa ställen, men vid älvens kanter var det is. En kvinna kom dragande på en liten kälke och hade fisk i en träspann.

-Komma je fra Stockholm, frågade kvinnan. Ve bruuk hava storfrämmen jenna fra Stockholm iblann, tocka som je – gråbröder. He jer väl n stor-Anders som ha bjudd je?

Hon pekade till hans gård. Där fanns många byggnader och boningshuset var större än alla andra de sett på vägen upp. Ingången

pryddes av karvade trästolpar, och dörren hade figurer smidda av järn.

Herr Anders var hemma och blev mycket glad åt att se dem. Han var en stor och talför man, silverbälte hade han inte på sig idag, men ett rött läderbälte. Han beordrade genast fram mycket mat och till och med öl ur sin källare.
- Berätta nu hur det är i Stockholm, bullrigt och mycket folk, som vanligt, antar jag?
Broder Jon berättade för honom att det var ganska mycket bråk i staden. De höga herrarna kunde inte hålla sams. Det var dansken och kungen och ärkebiskopen, alla stred de om makten.
- Är det fortfarande lika stor efterfrågan på fisk, undrade herr Anders.
- Jovisst, köpmännen ropar efter fisk. Det är ju så många neråt Europa som vill ha fisk på alla fastedagarna.
- Det låter glädjande. Och bra att ni bröder kommer hit till oss. Prästen i kyrkan i Skellet, han har så mycket att stå i, så hit till Bureå hinner han sällan. Bra att ni kommer med sakramenten hit till oss.

Nästa dag åkte de släde ner till den holme vid älvmynningen där förrådshusen stod. Ett av husen var större, där skulle de få bo sedan. De andra byggnaderna var bodar och en stor källare för fisktunnorna.
- Förresten, sa herr Anders, det kommer väl en båt med salttunnor om ett tag nu? Utan salt kan vi ju inte ta hand om laxen och strömmingen. Jag hade beställt fem tunnor salt åt mig, och så ska ju ni ha.

Jon sa att tunnorna skulle komma med en skuta snart, och med den även fyra bröder till som skulle vandra runt i Buretrakten den här sommaren. Herr Anders blev

mycket nöjd och föreslog plötsligt:
- Låt oss åka till Harrsjön en sväng, det är väldigt fint fiske där just nu. Hoppa ner i släden så åker vi hem och hämtar några spön. Katarina, dottern min, vill nog följa med också, hon gillar att fiska.

Solen glänste över Harrsjöns vida yta. Långt borta, vid åsen, såg de nåt som rörde sig. Herr Anders förklarade att det var lappar som färdades med renar och hade slädar som kallades ackjor. De bodde en bit in i land, men snart skulle det bli marknad i Bureå och då skulle de komma massor av folk och vilja handla.
- Då kan ni passa på och köpa nya skor, de ni har är ju alldeles utslitna. Lapparna är mästare på att göra skor.
De slog upp några hål i isen och skickade ner krokar med sälköttbitar på. Erik stod och stirrade ned i issörjan en stund. Plötsligt kände han ett ordentligt hugg, en stor brun lake svängde där nere. Alla hurrade när han drog upp den, särskilt Katarina. Själv fick hon strax därefter en smidig glänsande harr. De andra hade också tur och fick lakar och abborrar.
- Nu åker vi hem och halstrar fisken, sa Herr Anders och klappade sig på magen. När det kommer till fisk, ja då är Bureå som landet Gosen, som det står om i Bibeln!
Erik tänkte att det kanske ändå inte var så dumt att han hade följt med bröderna norrut.

BARBRO VIKLUND
TEXT OCH ILLUSTRATIONER

Om reformationen och klostrens avveckling

AV MAGNUS NYMAN
- PROFESSOR I IDÉHISTORIA, UPPSALA

Lite trist börjar jag med att hävda att det inte – så som källäget ser ut idag – går att hävda att det har funnits ett kloster uppe i Bure. Ingen trovärdig källa finns, som stöder påståendet. Efter det måste tilläggas att det över huvud taget är svårt för historikern att beskriva den betydelse som klostren och konventen haft i Sverige. Källorna i form av fysiska byggnader, arkiv och bibliotek är ofta mer eller mindre utplånade. Nästan alla tiggarordnarnas konvent och deras kyrkor jämnades med marken vid reformationen: det är som om man ville utplåna minnet av dessa viktiga centra. Vad säger det? Varför sådan energi i att jämna med marken? Förstöra arkiv? Utplåna minnet? Var de så onyttiga och irrelevanta som man hävdade? Nitiskheten i utplånandet säger något annat! Men vilka gods och gårdar klostren en gång ägt vet vi däremot ganska väl; jordiska egendomar är kartlagda, medan däremot byggnader, bibliotek och namnen på ordensmedlemmarna ofta är utplånade.

Det är värt att inledningsvis notera att klostrens och konventens stängning inte betydde att ordensfolket generellt blev stigmatiserat. Alla kloster stängdes inte heller samtidigt. I mer än tjugo år efter Västerås riksdag 1527 var munkar en inte helt ovanlig syn. Klosterstängningen tog rätt lång tid. På många platser hade munkarna hög status och de prästvigda munkarna/bröderna kunde ofta ta på sig att arbeta i ett pastorat som kyrkoherde eller kaplan. De flesta blev nog aldrig lutheraner, men tycks ha smält in i den religiösa blandform som utmärkte Sverige under i synnerhet första halvan av Gustav Vasas regeringstid, alltså tiden fram till runt 1540, då fortfarande katolskt sinnade biskopar verkade i majoriteten av de svenska stiften. Några av dessa munkar bodde kanske tillsammans som prästbröder efter klostrens stängning, men om det vet vi inte mycket.

Franciskanerna var nu tillåtna att gå civilklädda; det beslutades vid kapitlet i Nizza 1535. Ärkebiskop Olaus Magnus förhandlade ännu på 1550-talet i Rom om dispen-

ser av olika slag för kvarvarande katolska präster, så att de lättare skulle kunna få fortsätta att verka i landet. En av punkterna i förhandlingarna handlade just om klädseln.

Reformationens genomförande

Vi får inte heller glömma att Luthers reformation inledningsvis var just ett försök att reformera kyrkan, inte splittra den. Många hoppades också att resultatet av de långa stridigheterna skulle bli att enighet nåddes, så att Kristi kropp, kyrkan behöll också den yttre enheten. Den, som hoppades att allt skulle reda ut sig – och som kanske t.o.m. gillade delar av reformprogrammet, kunde säkert verka som kyrkoherde i Sverige och uppfatta sig som katolik, även om ärkebiskopen fr.o.m. 1531 var en man från det lutherskt sinnade partiet. Ännu under några år kunde det katolska domkapitlet mildra ärkebiskopens reformatoriska nit; mången med ”lutherska” sympatier kunde också se sig som god ”katolik”. Gränserna var ännu inte riktigt utstakade. Vi får inte heller glömma att det fanns ett antal välutbildade präster i landet, som sympatiserade med Erasmus av Rotterdam; de ville reformer - bibeln på folkspråket, bättre utbildning, kanske gudstjänster på landets språk, mer kristocentrisk förkunnelse etc. Men de och läromästaren Erasmus ville samtidigt vara lojala mot den världsvida kyrkan och bejakade den synliga enheten med biskopen av Rom.

Paradoxalt skulle man kunna hävda att reformationen i Sverige beordrades ovanifrån av främst politiska och ekonomiska skäl, drevs igenom - ofta ganska lojt - av i grunden katolskt sinnade präster och munkar (som alltför lydigt följde överhetens dekret) och ofta sympatiserade med den nya överhetens nationalistiskt sinnade tankegångar, allt pådyvlades en befolkning som bestod av i huvudsak katolskt sinnade traditionalister som inte begärt några reformer och som svarade på det nya med fem stora uppror, från 1520-talets mitt och under tjugo år framåt. I Sverige är de religiöst betingade reformatorerna få, splittrade och impopulära ute i bygderna. Bland de tyska borgarna i Stockholm, Visby, Kalmar och Söderköping vinner de visst gehör, men ute i bygderna möts de av misstro.

Kloster och konvent

I Sverige fanns – om Sydsverige, som då hörde till det danska riket, räknas bort – drygt fyrtio kloster och ordenshus med munkar eller bröder och därtill elva kloster och konvent med nunnor/systrar; sammantaget blir det drygt femtio kloster/ordenshus med tillsammans runt tusen ordensmedlemmar och det på en befolkning på kanske åttahundra tusen i Sverige/Finland; i snitt alltså en ordensperson på åttahundra människor.

Dessa ordenshus, varav en del hade funnits i landet i fyrahundra år, en del betraktades som nationella klenoder för religion, kultur, bildning, nationell identitet, inte minst franciskankonventet i Stockholm, Birgittinernas kloster i Vadstena och cisterciensernas kloster i Alvastra, kom nu från cirka 1529 och fram till 1596, alltså under en rätt lång period på nästan sjuttio år, att upplösas; de donerade gårdarna dras in till kronan, tillsammans med allt lösöre, en del återgår till donatorssläkter, mycket hamnar i Vasaättens egna fickor, en del omvandlas till reda pengar till rikets försvar. Men utan tvekan sker under 1500-talet en religiös-kulturell förvandling av Sverige, ofta mot folkflertalets vilja. Vad som hände med klostrens gods och gårdar vet vi ganska väl, dvs. vilka som övertog äganderätten – däremot är vi sorgligt okunniga om vad som hände med flertalet ordensmedlemmar, ofta vet vi inte ens deras namn. De tycks ha blivit utplånade av historien. Jämför för övrigt med de otydliga uppgifterna i herdaminnena om vem som var traktens förste ”lutheran”. Här är vi ute på gungflyn; ofta är det stora luckor och tveksamheter under Gustav Vasas långa tid vid makten. Historien kamoufleras!

Gråbröderna

Men nu till en av dessa klosterordnar, till franciskanerna och till upplösandet av provinsen Dacia, som omfattade alla de nordiska länderna. Ja, egentligen var provinsen redan upplöst, kanske främst som en följd av den nordiska unionens sönderfall. Provinsen sprängdes i en reformerad del - Danmark - och en del - Norge, Sverige - där de så kallade konventualerna levde vidare. Om konventualerna var mindre ”reformerade” än de danska medbröderna, som anslutit sig till den så kallade ”reformen” tvistar forskarna om. Det förekom under 1500-talet en del tråkiga skandaler inom det dåvarande Sverige, där franciskaner var inblandade; någon beskylldes för stöld, en annan för att ha uppsökt prostituerade, i något kloster var bröderna rejält osams, flera fall av franciskaner som blivit överfallna finns rapporterade, någon gång har två bröder hamnat i slagsmål. Tiden var rätt våldsam. De politiska sprickorna, spänningen mellan danskar, svenskar, finnar, tyskar och norrmän, lock-

ade nog fram knytnävarna ibland. Men sannolikt levde de allra flesta enligt regeln, så hävdar i vart fall Jörgen Nybo Rasmussen som är den nutida utforskaren av den nordiska franciskanprovinsen.

Provinsen Dacia var indelad i åtta underavdelningar, så kallade kustodier, varav två i det dåtida Sverige: Stockholm och Linköping, båda hade åtta ordenshus var, men därtill kom inom provinsen de fem kustodierna i det dåvarande Danmark med 26 hus, varav sex i Skåne, därtill en kustodie i Norge med fem hus. Tillsammans blir det nästan 50 konvent på 2.5 miljon människor, lägg därtill terminarhusen. Det var svårt att inte observera franciskanerna för en dåtida nordbo; de syntes ute bland folk som predikanter och själasörjare, de fanns i så gott som varenda betydande stad eller handelsplats. Att de ofta predikade mot ränta, rikedom och girig affärsmoral gjorde att de inte alltid blev populära i köpmännens värld, kanhända att en del beskyllningar mot dem var orättvisa och avsåg att smutskasta dem. Men naturligtvis levde franciskanerna - sina fattigdomslöften till trots - i ganska stora stenhus, låt vara ett förhållandevis enkelt liv, men för allmogen stack kanske ändå konventen med kyrka, gästhus, bibliotek m.m. i ögonen.

I vårt kyliga klimat gick det inte heller att avstå från allt ägande; vissa husdjur, åkrar och ängar var nödvändiga för överlevnaden, även om det stred mot de ursprungliga reglerna om total fattigdom.

Upplösningen - våld och rivning

Tiggarordnarnas hus blir i vart fall de första som upplöses både i Danmark och i Sverige. Exakt hur det gick till vet vi inte vad gäller de svenska huse. Däremot är vi bättre underrättade om hur det gick till i Danmark - och därmed också Sydsverige. Låt oss ta Ystad som ett exempel - där en länga av klosterbyggnaderna liksom kyrkan är bevarade. Jag rekommenderar ett besök för att få en föreställning om ett dåtida franciskanklosters utseende. Den 24 mars 1532 bankar en uppretad hop på klosterdörren under ledning av den ene av de två borgmästarna, en som är mer lutherskt sinnad; de vill fördriva bröderna och åberopar alla möjliga lagliga stöd. Nu dyker en annan grupp upp under ledning av den mer katolskt sinnade borgmästaren och bråk uppstår mellan grupperna. Snart övergår det i rått våld och den lutherska gruppen, som verkar vara störst eller i vart fall starkast, rycker in i klostret och driver ut bröderna med våld. En av bröderna avlider direkt som en följd av skadorna, två dör några dagar senare.

Ganska våldsamt gick det till också på andra platser – allt detta vet vi därför att franciskanerna i de olika husen som angreps beordrades att lämna in en redogörelse till ledningen för provinsen. Detta utgör bakgrunden till den så kallade Utdrivningskrönikan, som är en unik källa till kunskap om vad som hände med de sydsvenska och danska franciskankonventen. Denna krönika finns sedan länge tryckt och utgiven av franciskanbrodern Augustino Lundin, fram till sin död verksam i Assisi.

Utdrivningen

De bröder som fördrevs sökte sig inledningsvis till ännu existerande kloster på annat håll inom landet; man hoppades väl att vinden skulle vända. Runt 1540 upphörde det franciskanska livet i konventet Lund, nu fanns inga mer hus kvar i Danmark, bröderna skingrades för gott, en broder Jakob blev berömd missionär i Mexico, en annan blev med tiden katolsk martyr i Holland, några levde kvar i ensamhet i Danmark, ett par på olika ställen i Tyskland, några gifte sig och återupptog tidigare yrken, ett par slutade som övertygade lutheraner. De flesta vet vi ingenting om. Den 1 augusti 1545 utsände i vart fall broder Sven från Lund, nu bosatt i Koblenz i Tyskland, ett brev till de nordiska bröder vars adresser han känner till, där han berättade om att han tidigare varit ombud på ett franciskanskt generalkapitel – alltså ordens högsta myndighet – och att detta hade manat bröderna i Norden att behålla den inre lydnaden till evangeliet och till ordenslöftena oavsett om de kunde leva tillsammans, bära ordensdräkten eller ej. Hur många som i smyg försökte fortsätta sitt gamla liv vet vi inte. Av en tillfällighet såg jag att klarissorna i Stockholm fortfarande 1570 fungerade som ett konvent under ledning av abbedissan Edelina Matthesdotter, trots att systrarna levde ”hemligen här och ther i husen” och en del var inhysta i Hospitalet som vårdpersonal.

De sista dåtida svenska franciskanska klostren upphör ungefär vid samma tid som konventet i Lund. I Enköping – där jag idag verkar som katolsk präst – skedde en gradvis förvandling av klostret till en vårdinrättning. Högst sannolikt gjorde det att en del bröder kunde stanna i klostret även efter det att den egentliga verksamheten upphört. I Krokek blir klostret en förvaringsort för äldre bröder och en del ”alltför” katolska präster, som måste hållas borta från folket.

FADER MAGNUS NYMAN

Klosterholmen - oktober 2013

FOTO: MARIANNE HEDMAN

Klosterträdgården - ett fönster mot himlen

AV JAN BORG, BIOLOG, SKELLEFTEÅ

Kloster började anläggas i Sverige vid 1100-talets mitt. Det var genom klosterordnarnas etablering som en trädgårdskultur infördes i Norden.

Ny teknik som till exempel ympning av fruktträd och nya metoder för odling, bevattning och anläggning infördes. Minst ett hundratal för Sverige nya arter av blommor, örter och vedartade växter infördes till exempel, rosor, akleja, kungsljus, dill, fänkål, pepparrot, lök, senap och humle.

En försmak av paradiset

Klostren var i stor utsträckning självförsörjande på vegetabilier men även på kött och fisk. Maten var noga reglerad med omfattande fasteperioder vid påsk och jul men även ofta en fastedag varje vecka. Kosten var mycket vegetariskt inriktad och under vissa perioder var det inte tillåtet att äta kött utan bara fisk och andra vattenlevande organismer, dit även bäver och säl räknades. Klosterträdgårdarna var inte bara nyttoodlingar; där fanns också plats för eftertanke, vila, kontemplation, en försmak av paradiset.

Korsformad odling

Förebilder för klosterträdgårdarna fanns i en tusenårig tradition. Munkar kände till romerska handböcker och kopierade också dem. Man var inte heller opåverkad av den muslimska traditionen. Klosterträdgården, innanför murarna, bestod ofta en central fontän eller brunn, från vilken gångar i de fyra väderstrecken utgick och bildade ett kors. Områdena mellan gångarna var oftast inte uppodlade utan gräsbeklädda. Ibland kunde ängsblommor förekomma, även vita liljor kunde vara planterade. Dessa användes som altardekorationer. I denna paradisiska lustgård fanns tillfälle att meditera över Guds gåvor.

Nytta och nöje

Nyttoträdgårdarna låg utanför klostermurarna och var indelade i olika avdelningar. Varje avdelning eller trädgård var inhägnad. De hade också olika namn som Kålgården, Humlegården, Örtagården och Fruktträdgården. Munkarna var experter på dränering, bevattning, märgling, gödning och nyodling. Klosterträdgårdarna var planerade så att självförsörjning uppnåddes. Trädgårdsarbetet innebar också att munkarna fick frisk luft och fysisk motion. Arbetet i trädgårdarna var också en del i en andlig verksamhet.

Helande och läkande

Klostren utvecklades till lärosäten där även obemedlade ungdomar kunde hämta kunskap. Ett exempel på det är Gregor Mendel, som i klosterträdgården i tjeckiska Brno gjorde korsningsförsök med ärtor och lade grunden till ärftlighetsläran.

Klosterträdgårdarna hade liksom de flesta trädgårdar en lärande, närande, läkande och helande funktion. Fanns något av detta även i anslutning till Bure Kloster?

JAN BORG

Myrten (M. communis)
Foto: Forest & Kim Starr

”Munkarnas örtagård” - mitt i älven!

AV GUNNAR ENQVIST

Minns att jag som barn i slutet av 30-talet några gånger fick följa Mor och Far på utflykt till ”Munkarnas örtagård”. Det var en liten holme i älven kanske en kilometer uppströms där vi bodde vid Strömsholm. Mitt i sommaren kunde man hoppa på stenar och ta sig dit ut tämligen torrskodd, fast vi var ju barfota förstås. Där la vi ut en filt och hade picknick. Massor av fina blommor men jag var nog mer intresserad av stockarna som dansade förbi i älvsfåran norr om holmen. Men sen blev det alldeles för mycket myror på holmen, så vi flyttade våra utflykter till Släppholmen, som ligger ytterligare en bit uppströms, just vid älvens utflöde ur Bussjön. Och jag glömde nog Munkarnas örtagård, även om jag har för mig att Bure bolags trädgårdmästare Dillner, som vi kände väl, sa att han hämtat växter där uppe längs älven.

Men sen på 80-talet, när min vän Peter Gustafsson, museichefen, började intressera sig för vad som funnits nere på Klosterholmen, då berättade jag om barndomsminnena från ”Munkarnas örtagård”. – Dit åker vi, sa han och tog även med stadsträdgårdsmästaren, Ralph Öberg. Och han hittade mycket spännande på holmen, t.ex. myrten och flera kryddväxter och blommor, som inte borde finnas i Bureälven. Och så en stor, grön växt med flikiga blad, mest likt morotsblast - fast halvannan meter hög ! - Det här måste vi kolla med Umeå, sa stadsträdgårdsmästarn. Och några veckor senare var vi där igen med biologilektorn Olof Rune från Umeå universitet och hans fru. Och han blev alldeles till sig och sa att den gröna växten var en tartansilja, helt unik i våra trakter men att den odlades av franciskanermunkar i trakterna av Svarta havet. Och så hittade han en del andra ovanliga växter, som jag nu glömt namnet på, bl.a. en röd ”eldsblomma” - men den hette nåt annat. Men när jag passerade holmen för några år sen, på fisketur, så tyckte jag växtligheten såg rätt oansenlig ut. Kanske har den spolats över av isen eller vårfloden - och föresten har vi ju nu också ett modernt kraftverk i älven, vid Falmarksforsen, som får nivåerna att variera. Så jag är rädd att resterna efter ”Munkarnas örtagård” är tämligen svåra att finna.

Gunnar Enqvist, uppväxt vid älven, numera stadsbo

Klosterträdgård i Ystad
Foto: Susanne Nilsson

Krokek, Kökar, Torkö...Bureå?

AV BARBRO VIKLUND

Lämningarna på Klosterholmen i Bureå tyder på byggnader från slutet av 1400-talet, placerade i havsmiljö. De faller väl in med ett par kända franciskaneranläggningar: Kökar i Ålands skärgård och Torkö i Blekinge. Vidare Krokeks kloster som låg med Bråviken på ena sidan och Kolmården på den andra. De etablerades alla från mitten av 1400-talet.

På dessa platser anser man att det först har byggts terminarhus, dvs kombinerade förråd och bostäder för de tiggarmunkar som skickades ut att under sommarhalvåret samla in mat och andra förnödenheter till sina konvent på fastlandet. De hette att de gjorde terminer. Senare har Kökar, Torkö och Krokek utvecklats till konvent med verksamhet året runt.

Intresset för fiske var stort den här tiden. Saltet hade blivit mer lättillgängligt och innebar att lax och strömming kunde bevaras och exporteras. De många fastedagarna krävde att man avstod från kött och i Europa växte städernas befolkning. På somrarna vistades därför mycket folk i skärgården, och möjligheterna för klosterbröderna att få in fisk och sälprodukter var stora. Samtidigt fanns intresset för deras själavård. Fiskare och sjöfarare har känt av havets risker och många kapell har byggts just i kusttrakter.

Krokek var en knutpunkt mellan flera färdvägar. Korsandet av den mörka, blockrika Kolmården har alltid bedömts som farlig.

I sin bok ”Krokeks kloster, franciskanernas skogskonvent”, beskriver Marie Ohlsén utförligt platsen och klosterruinerna som undersökts med markradar. Därifrån finns också många gåvobrev kvar om jord som donerades till klostret. Ofta lämnades de i utbyte om att få själamässor utförda efter sin död.

Krokek hörde till de kloster som höll ut längst efter reformationen. Självaste Gustav Vasa var där 1542, enligt ett brev han då skrev, men 1543 ska klostret ha övergått till att bli enbart värdshus.

För den som vill få en inblick i klosterlivet och franciskanernas byggande är det en lättillgänglig bok med många fina illustrationer.

Foto: Hans Nilsson

Pax et bonum - fred och allt gott!

AV MARIE OHLSÉN - ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM

En dag år 2004 blev jag tillfrågad att ingå i en projektgrupp, som skulle forska om Krokeks kloster. Jag hade vid den tiden hört talas om klostret men aldrig besökt platsen för anläggningen. Föga anade jag – när jag tackade ja - hur detta projekt skulle komma att bli en betydelsefull del av mitt liv. Första gången jag satte min fot på denna historiska mark var en underbar vårdag, när den spirande grönskan och fåglarna vaknade till liv efter den långa vintern.

Under de sju år som passerat har jag sett de flesta väderlekar komma och gå. Det finns dock ett uttryck som alla inblandade känner till : ”Det regnar aldrig i Krokek.” Under alla år som gått har det regnat endast ett fåtal gånger, och då mycket korta stunder. Vi arkeologer blir lite lätt väderfixerade, eftersom yrket av sin natur gör sig bäst i bra väder.

Krokeks klosterruiner har gett fantastiska upplevelser och minnen. Klosterlämningarna är välbevarade och även om fynd av föremål varit få, så har det som hittats väckt förundran och skapat fler frågor än svar.

Vi alla som har haft förmånen att arbeta på denna av franciskanerna präglade plats känner att det finns så mycket mer att göra. De dagar vi satt under bar himmel med lunchen, ackompanjerad av fåglar och 1400-talsmurar inom räckhåll, är dagar som kallas lyckliga. Dagar som är själva livet och som gör arkeologin så speciell som yrkesval.

Krokeks kloster kallas i denna bok kloster och inte konvent. Det är en inarbetad benämning sedan medeltiden, trots att det senare ordet är mer korrekt. För resande - då som nu - stod klostret och platsen för vila, rastmöjlighet, eftertanke och avskildhet. Att bara vistas där är en lisa för själen - en sorts själavård utan ord.

¤¤¤

Olaus Magnus
- samtida med Bure Kloster

AV ANUND LINDHOLM
- HÖKMARK

I Skelleftebygden 1/2013 berättar Barbro Viklund om Olaus Magnus' Nordenkarta från 1539, en revolution i kartritningens historia. För första gången gavs en relativt korrekt bild av Skandinaviens geografi och för första gången förekom ortnamnen Lefanger, Skellitta och Pita på en kartbild.

Denna karta, Carta Marina, var första delen i Olaus Magnus' livsprojekt: Att berätta för Sydeuropa och framför allt Katolska Kyrkan vad man förlorat i och med lutherdomens inträde i de nordiska länderna. Den andra delen i projektet var ett stort bokverk, som han kallade Historia om de Nordiska Folken. Hur allomfattande och innehållsrikt det var framgår av titelsidan:

HISTORIA OM DE

NORDISKA FOLKEN

DERAS OLIKA FÖRHÅLLANDEN OCH
VILLKOR, PLÄGSEDER, RELIGIÖSA OCH VIDSKEPLIGA
BRUK, FÄRDIGHETER OCH IDROTTER, SAMHÄLLSSKICK
OCH LEFNADSSÄTT, KRIG, BYGGNADER OCH
REDSKAP, GRUFVOR OCH BERGVERK,
underbara ting samt om nästan
alla djur, som lefva i Nor-
den och deras natur

ETT VERK AF VÄXLANDE INNEHÅLL
SPÄCKADT MED MÅNGAHANDA KUNSKAP OCH BELYST
DELS MED UTLÄNDSKA EXEMPEL, DELS MED AFBILD-
NINGAR AF INHEMSKA TING, TILLIKA I HÖG GRAD ÄGNADT
att roa och underhålla, lämnande
säkerligen i läsarens håg
en stor förnöjelse

FÖRFATTADT AF
OLAUS MAGNUS GOTHUS
ÄRKEBISKOP I UPSALA, SVEA OCH
GÖTA RIKES PRIMAS

MED RIKHALTIG INNEHÅLLSFÖRTECKNING

GENOM PRIVILEGIUM AF PÅFVEN JULIUS III SKYDDADT
MOT EFTERTRYCK UNDER TIO ÅR

ROMA MDLV

Som framgår av titelsidan utgavs verket 1555, två år före Olaus Magnus död. Boken skrevs på latin och någon översättning till svenska kom inte förrän i början av 1900-talet. Därefter utkom verket i flera tryckningar, den senaste 2010.

Många av kapitlen beskriver de för sörlänningar antagligen exotiska djurlivet och seder och bruk i förhållandet mellan människa och natur. Vi publicerar några avsnitt som bl a behandlar bruket av renar och älgar som dragdjur.

TRETTIOSJÄTTE KAPITLET

Om vildåsnor eller älgar, som löpa öfver den snöhölj

OFANTLIGT SNABBT är äfven vildåsnornas ell
lopp öfver de snöhöljda isfälten i Sverige, där de
slädar, synnerligast norr om hufvudstaden Stoc
mot de öfre delarna af Norden. Längre mot söd
förekomma de visserligen mycket talrikt i de vidst
garna, men få enligt ett kungligt påbud ej användas. Man be
ligen, att förrädare skulle kunna begagna sig af deras snabbh
vida öfvergår hästarnas, för att hastigt komma öfver till fiende
rikets hemligheter. Detta djur äger nämligen en utomordentl
att uthärda hunger, törst och mödor. Sålunda kan det geno
natt springande tillryggalägga den ofantliga sträckan af 200 ita
utan att intaga föda. Dess öfriga förträffliga egensk
per skola skildras längre fram i detta
verk på tal om djuren.

Olaus Magnus ägnar ett kapitel åt Bjuröklubb som han kallar den krönta klippan. Han passerade antagligen Klubben på sin återresa till Stockholm i slutet av juni 1519. Han kan inte ha vistats så länge vid Bjuröklubb, och kan väl ha antagits ha haft otur med vädret den dagen. Dock ges väl en del intressanta uppgifter som torkande av fisk på sillhällorna söder om Klubben.

TRETTIOSJUNDE KAPITLET

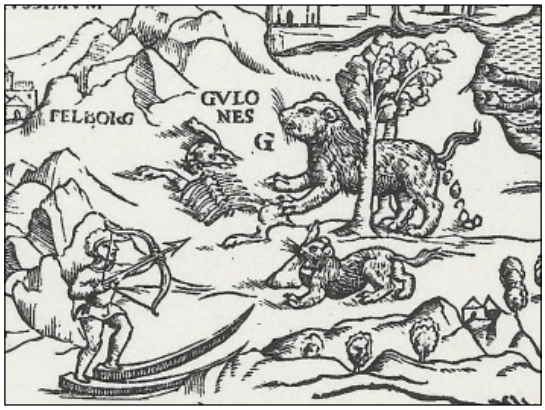
Om renar, som löpa öfver snön

TT ANNAT DJUR, som likaledes synnerligen talrikt före-
kommer i Norden, är renen. Den användes ej blott för åkdon,
såsom längre fram skall visas på tal om djuren, utan brukas
äfven till att draga lastslädar öfver de höga snödrifvorna. Jäm-
väl renarna (på latin *rangiferi,* efter seldonen) få enligt kung-
dning under inga omständigheter nyttjas af befolkningen i de
andsdelarna. De utmärka sig nämligen i likhet med vildåsnorna
omordentlig snabbhet, så att de på kort tid kunna tillryggalägga
och besvärlig väg. De slädar, som dragas af renar, skilja sig till
rmen från andra, ity att de äro spetsiga framtill, likt skor,
för att kunna tränga fram genom snödrifvorna,
liksom skepp äro så formade för att
kunna klyfva hafvets
vågor.

da isen

er älgarnas
brukas för
kholm upp
er däremot
räckta sko-
efarar näm-
het, hvilken
n och yppa
ig förmåga
m dag och
lienska mil
ka-

”Den omättlige frossaren Vielfrass – järven – tömmer Sin buk genom att pressa sig mellan träd”

SJÄTTE KAPITLET

Om den krönta klippan och fiskrikedomen vid densamma

FÖR ATT EJ NÅGOT af naturens verk må af oss förbigås un-
der tystnad, omtalas här, att i Västerbotten mot yttersta Nor-
den inom Lule socken, Upsala stift, finns en klippa ute i hafvet,
af folket kallad Bjuraklubben, hvars högt uppskjutande hjässa
ter sig för aflägsna seglare såsom bestående af tre spetsar med
utseende af en krona. Om infödingarna, som äro mycket förfarna hafs-
fiskare, ej visste att begagna sig af klippans utseende, förmåga att kasta
skugga och bereda tryggad hamn, skulle de hvarken hafva skydd för sina
lif eller någon möjlighet till utkomst. När nämligen ett ogenomträngligt
mörker till följd af hopade moln utbredt sig öfver trakten, är det bergets
underbara krön, skådadt midt ibland böljorna (efter hvad jag själf erfarit
år 1519), som räddar de vilsedrifna sjöfarande. Ty så stort plägar mörk-
ret vara till följd af luftens förtätning och töcknighet, att en person som
uppehåller sig i en båts framstam med nöd kan ses af en som står i bak-
stammen. Men när man kommer nära stranden, kan man på alla sidor
vid bergets fot skönja sådana massor af [utbredd] fisk, att det väcker häp-
nad för ögat och utlofvar att fylla magens behof. Ty en del af dessa fiskar,
som först bestänkts med salt hafsvatten på den släta hällen vid bergets
fot för att därpå torkas genom solens inverkan, plägar utbredas på släta
marken öfver ett område af två eller tre plogland, en del upphänges på
stakar eller utsträckes på hässjor, särskildt gröfre fisk, för att torkas af
sol och luft. Alla dessa fiskvaror användas emellertid antingen till eget
hushållsbruk eller till vinstgifvande affärer med handelsmän, ja de sändas
äfven såsom nödvändighetsvaror eller njutningsmedel till länder bortom
hafvet, hufvudsakligen för att i utbyte erhålla säd (som här på grund af
den rådande kölden sällan kommer till mognad), eller ock utbjudas de
såsom läckerheter åt dem som bo i ödemarkerna, för att till gengäld er-
hålla skogarnas rikedomar i form af dyrbara pälsverk. Ty så har den
gudomliga försynen ordnat det, att människorna underhålla hvarandra
genom ömsesidigt utbyte af varor, då olika förmåner af naturen äro alla
beskärda. Somliga hafva nämligen öfverflöd på fisk, andra på vilda djur,
andra åter på åkerfält för att kunna gladt lefva samman med hvarandra,
så att de just i olikheten af sina produkter finna en anledning till en an-
genäm och glad användning af lifvets goda och en eftersträfvansvärd en-
het i sinnena. Plinius åter håller före, att fiskrikedom förunnas somliga
trakters invånare såsom en naturens välgärning, och att denna förmån
af andra skäl undanhålles somliga människor. Vid foten af det nämnda
krönta berget alstras en så stark lukt af den upphängda fisken, att de
som segla fram mot berget på långt håll känna den slå emot sig. Så snart
de förnimma denna stank, medan de kämpa i storm och mörker, veta de
att iakttaga alla försiktighetsmått för att från skepps-
brott bevara sig själfva och sitt gods.

En omvälvande period!

AV GUNNAR HEDMAN - HOLMSVATTNET

Efter millennieskiftet kring år 1000 så öppnades de vikingatida dammluckorna för en mäktig flod av religiösa, kulturella och ekonomiska impulser från sydligare delar av Europa; från kyrkor och kloster, från handelstäder och universitet, från katedralbyggare och tänkare, från Rom och Konstantinopel, Assisi och Santiago de Compostela, Paris och Bologna, Lubeck och Oxford. Gunnar Hedman, lärare och lantbrukare i Holmsvattnet, Bureå socken, ger här sin syn på hur Sverige - och även Västerbotten - blev en integrerad del av det medeltida Europa.

Under elvahundratalet började man bygga stenkyrkor, som ersatte missionstidens träkyrkor. Livet vilade på landskapslagarnas grund. En by med sex gårdar fick bygga egen kyrka!

På Gotland blev det extra tätt mellan kyrkorna, då farmännen - som de vikingatida stormännen kallades där - i etapper byggde egna kyrkor, som sen blev sockenkyrkor. Än idag finns ungefär nittio kvar på ön!

Under en relativt kort period spreds kyrksocknarna över landet, dock med viss fördröjning för övre Norrland, där sockenidelningen skedde först i början av 1300-talet. Skellefte och Kalix var mera kustnära, medan Torne, Lule, Pite och Ume också nådde långt upp i fjällvärlden. Notera att landskapet Västerbotten under medeltiden och ända fram till 1809, sträckte sig till Kemi älv. I min kartbok från folkskoletiden minns jag att en remsa mellan Torneå och Kemi älvar ännu kallades Västerbotten!

Domkyrkorna och stiften kommer till och den förste ärkebiskopen finns från 1164 i Uppsala. Norrland tillhörde länge Uppsala stift.

Kyrkan och kungen

Mot slutet av 1200-talet skärptes motsättningen mellan kyrkan och kungamakten. Påven Gregorius hävdade kraftfullt att kyrkan skulle stå fri gentemot de lokala härskarna i resp. land.

Enligt gregoriansk, kanonisk rätt skulle kyrkan vara fri, ”libertas ecclesiae”, ha ekonomisk frihet, själv döma präster, tillsätta ämbeten och införa celibat för alla präster. Det sistnämnda visade sig dock svårt att upprätthålla i den nordiska kyrkoprovinsen.

Landskapslagarnas kyrksocknar vilade på den germanska traditionen, där mark inte kunde testamenteras till kyrkan utan släktens godkännande, där kyrkan skulle betala skatt och där prästen kunde dömas vid tinget.

Kampen löper hela medeltiden ut. Den blev stundtals mycket häftig. Ärkebiskoparna fick kämpa hårt mot inhemska starka krafter, som ville minska kyrkans självständighet, t.ex. Sten Sture, både den äldre och yngre. Den senare lät t.o.m. avsätta ärkebiskopen Gustav Trolle, vilket bl.a. leder fram till Stockholms Blodbad och det följande upproret lett av Gustav Vasa. Här kulminerar motsättningen mellan påvekyrkan och den framväxande nationalstaten och några år senare är brytningen ett faktum.

Reformationen

Hur den protestantiska kyrkan sen kom att organiseras i vårt land, har dock djupa, medeltida rötter. Det berodde inte bara på Luther, Olaus Petri eller Gustav Vasa och hans söner. Det kom inte som en blixt från klar himmel utan det fanns en medeltida förhistoria med ganska många åskoväder!

Och reformationen är en utdragen process. Ännu på 1570-talet försökte man från romerskt-katolskt håll få den svenske kungen Johan III att konvertera, men det föll på Johans krav att gudtjänstspråket i landet fortsatt skulle vara svenska.

Protester

Men när svenskan infördes som gudstjänstspråk en generation tidigare så var motståndet stort, inte minst här i Skellefteå, vilket framgår av kyrkoherden Andreas Olais anteckningar från 1540-talet. Att vanligt folk ofta upprörs av förändringar i kyrkliga sammanhang hör dock snarare till regel än undantag, inte bara vid reformationen under 1500-talet. Ett liknande motstånd växer fram i början av 1800-talet mot ”nyböckerna”, dvs. den nya katekesen, psalmboken och kyrkohandboken, vilket blir

Foto: Elisabet Sundström

en grund för läseriet och väckelsen.

Tillbaka till klostren

Vad ska vi då säga om klosterväsendet? Ja, de första som kom var Cistercienserna. Redan 1143 har vi dem i Alvastra i Östergötland och kort därefter i Roma kloster på Gotland. Cistercienserna är en sidoorganisation till 500-talets Benediktinerorden. Grundare var Bernhard av Clairvaux, som utgick från klostret i Cistercium, därav namnet. De kallas också Bernhardiner. Sin höjdpunkt hade de under 1300-talet, innan tiggarordnarna vuxit sig starka.

Ciscerciensernas tro baserades bl.a. på ”brudmystik”, dvs. synen på Jesus som själens brudgum. De var också kända för sina mönsterjordbruk och har haft betydelse för jordbrukets utveckling i landet.

Tiggarmunkar

Dominikanerorden fastställdes av påven 1216, några år före franciskanerorden. Båda var predikoordnar, som var verksamma där folk var samlade, som i städer och på marknader. Dominikanerna bar en svart klädnad, franciskanerna en grå. En annan skillnad var synen på boklig bildning. Medan dominikanerna ofta var verksamma som lärare och gjorde akademisk karriär, så var franciskanerna närmast föraktfulla för lärdom, inte minst Franciskus själv ! Det helt avgörande var att leva i Jesu efterföljd, i fattigdom och egendomslöshet. Lärdomen kunde bli en kil mellan den troende och Kristus. Men här uppstod efter hand olika grenar i den franciskanska rörelsen, mer eller mindre strikta.

Franciskanerna missionerade gärna på avlägsna platser. Vi i gruppen kring ”Bure Kloster” hade gärna sett att det kunnat bevisas att det var franciskaner, som varit här under senmedeltiden. Indicier finns. Vem vet, kanske ryms det mystik även i en västerbottnisk bondesjäl, där den helige Franciskus livsöde kunnat inspirera!

Tidebönen - klosterlivets ryggrad!

AV ELISABET SUNDSTRÖM
- SKELLEFTEÅ

”Skydda oss Herre medan vi vakar, bevara oss när vi sover,
Så att vi vakar med Kristus och kan vila i trygghet.”

Completoriet, dagen sista bön i klostret är över och munken kan gå till vila. Han steg upp i gryningen, för att vara i kapellet för **Laudes** – morgonbönen.
Dagens första tankar ges åt Gud liksom resten av dagen ska helgas åt honom. Arbetet tar vid men bönen finns ständigt inom honom. Bönen är hans uppgift i klostret. Bön för hela kyrkan, för människorna, för världen. Det är han medveten om.

De följande bönetimmarna **Ters**, **Sext** och **Non** , då han kommer samman med de andra munkarna för bön, förstärker hans medvetenhet om sin kallelse.
När arbetsdagen är slut samlas man åter för att tacka Gud i **Vespern:**
”När solen sänker sig och aftonglöden brinner, vi kommer för att prisa Fader, Son och Helig Ande ...”
Munkens arbetsdag börjar, leds och avslutas med bön. En dagordning, som upprepas varje dag under hela hans liv. Och det är detta han vigt sitt liv åt.

Bönetraditionen
Efter psaltarpsalmens ord *”Sju gånger om dagen prisar jag dig”* (119: 164) har klosterlivet sin tradition att samlas till bön sju gånger om dagen.Ett arv från den judiska traditionen och den första kristna tiden. Bönen har alltid varit centrum i en kristens liv.
På Jesu tid var det ett judiskt bruk att be psaltarpsalmerna i tempelgudstjänsterna vid olika tider. Också apostlarna deltog i dessa böner, som vi kan läsa i Apostlagärningarna: *Petrus och Johannes gick upp till templet, vid tiden för eftermiddagsbönen. (Apg.3:1)*

På 200 – talet, som räknas som munkväsendets första tid, drog många män, sedan också kvinnor, ut i öknen för att söka att leva ett liv för Gud allena, i bön och askes, dvs. försakelse.

Då Benedikt av Nursia, som kallas ”det västerländska munkväsendets fader”, på 500-talet skrev sin klosterregel, föreskrev han att munken skulle sjunga Psaltarens 150 psalmer varje vecka.
Psalmerna är religiösa dikter. De har diktats av människor - framför allt kung David - som varit språkrör för den Helige Ande. Genom psalmerna bringas hjärta och själ in i den levande Gudens närvaro.
I Psaltaren ryms allt som har med livet att göra gråt, glädje, hopp, bitterhet, bön om rättvisa, hat och kärlek. Böner för alla tillstånd i livet. Och eftersom det är kyrkans bön, också bön för och med alla människor.

Tidebönerna
Förutom psaltarpsalmerna innehåller tidebönerna Sackarias , Marias och Symeons lovsånger ur Nya testamentet, bibeltexter och förböner , Herrens bön, kollektbön och välsignelsen. De inleds alltid med en hymn.
De sju liturgiska bönerna är:
Matutin, el. Läsningsgudstjänst - innehåller längre läsningar ur bibeln och kyrkofäderna. Det var tidigare en bön nattetid; vissa kloster upprätthåller den ordningen fortfarande, men kan nu bes under vilken tid som helst på dagen.
Laudes – dagens första bön vid sextiden på morgonen. Dagens första tankar skall vigas åt Gud innan vi företar oss något annat. Laudes återkallar i minnet Jesu uppståndelse. *”Tidigt skall man be för att genom*

Foto: Askeby klosterkyrka, Elisabet Sundström

morgonbönen fira åminnelsen av Herrens uppståndelse." Sackarias lovsång sjungs i Laudes, *"Välsignad är Herren Israels Gud, som besöker sitt folk och ger det frihet…"*
Den har en framträdande ställning som hela församlingens bön.

Ters, Sext och Non - de mindre bönetimmarna kl. nio, tolv och tre e.m. ska alla firas av dem som lever ett kontemplativt liv i kloster; annars kan man välja en av de tre bönerna.

Vesper – bes vid sextiden på kvällen. Den är en tacksägelse för det som dagen medfört och det goda vi fått göra.."Vi återkallar i minnet vår återlösning och uppsänder vår bön som *"som ett rökoffer i Herrens åsyn"*. Här sjunger vi med Maria: *"Min själ prisar Herrens storhet. Min ande jublar över Gud min frälsare…"*
Också Vespern har en framträdande ställning som hela församlingens bön.

Completorium – dagen sista bön, som bes vid niotiden på kvällen eller före sänggåendet.
Vi överlämnar natten och oss själva i Guds händer och sjunger med i Symeons lovsång:
"Herre nu låter du din tjänare gå hem i frid som du har lovat.."

Liturgin är inte enbart fråga om recitation eller sång utan det gäller framför allt att upplyfta sinnen och hjärtan till Gud för att så, förenade med Kristus, kunna viga sig och alla sina gärningar åt honom.

Vilka ber tidebönerna?
Munkar och nunnor, de som bor i **kloster** (lat. Claustrum = inhägnat område) och lever ett kontemplativt liv, i bön för hela världen, ber alla sju tidebönerna. De lämnar inte klostret för andra uppgifter.

I **kommuniteter**, som i folkmun ofta också kallas för kloster, bor **bröder och systrar**, som lever tillsammans, ber tillsammans, men också arbetar ute i världen. Dit hör bl.a. franciskanerna. De ber tre eller fyra av dagens böner gemensamt.

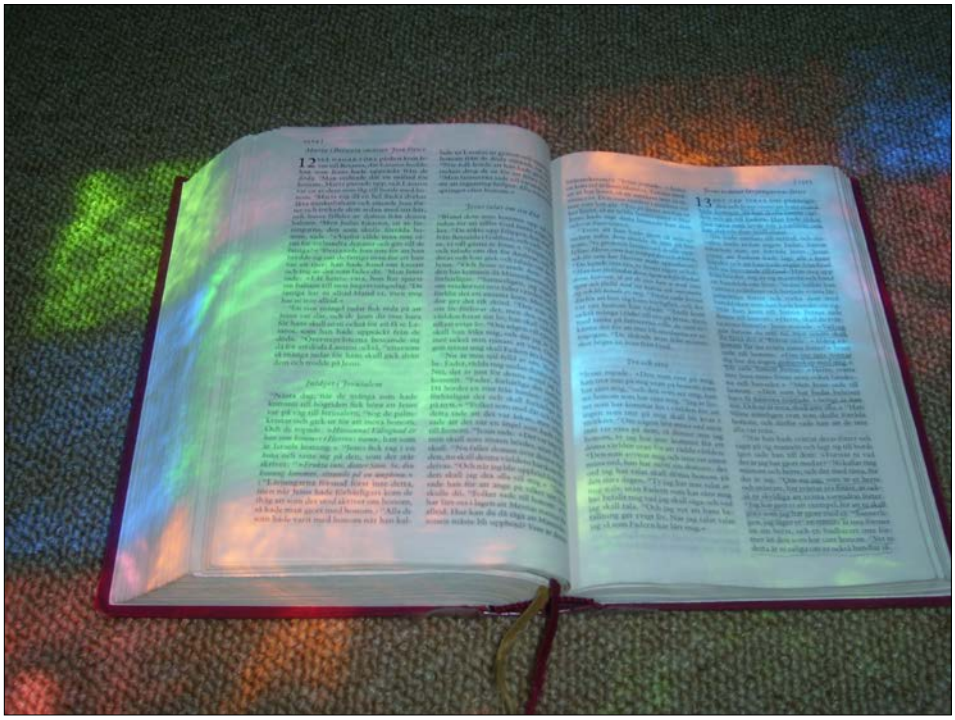

Foto: Elisabet Sundström

Katolska präster och lekmän som tillhör en **sekularorden**, alltså är knutna till en orden genom löften, ber också tidebönerna varje dag, oftast enskilt.
Men tidebönerna är inte förbehållna män och kvinnor som avlagt löften i kyrkan utan är öppna för varje enskild människa, som vill delta i kyrkans böner. I många större församlingar kan man delta i Laudes och Vesper i kyrkan, där de firas offentligt.

Som sekularkarmelit ingår tidebönerna därför i min dagordning och ger ett innehåll åt dagen och en stadga i livet. Även om jag ber ensam, så vet jag att jag aldrig är ensam i bönen. Jag ber med hela kyrkan och kyrkan finns över hela världen, och bönen stiger upp till Gud dygnets alla tider. Genom tidebönerna lovsjunger kyrkan Gud och ber om hans hjälp och välsignelse, alltid och överallt.
Psalmbokens hymn 191: 2-3 blir mycket levande:

När jorden sig i rymden vänder
och ljuset går från trakt till trakt,
ditt lov väcks upp i nya länder.
Din kyrka håller troget vakt.

Den sol som oss till vila viger
för andra tänder arbetsdag.
Ur andras hjärtan bönen stiger
om kraft att vandra i din lag.

Fisket kring Bureå - då och nu

- När jag ger mig ut att fiska i vattnen utanför Bureå, så händer det att tankarna går till dom som varit ute i samma ärenden före mig. Och vi vet ju, t.ex. från Olaus Magnus, att fisket varit omfattande i dessa trakter ända tillbaka till medeltiden. Och då handlar det säkert inte bara om Bjuröklubb, som han särskilt beskriver, utan om hela kusten.

Fisken var ju också densamma som nuförtiden. Tidigt på våren, redan i början av maj, kommer siken vandrande längs iskanten och strax därefter går strömmingen till; när vattentemperaturen går upp mot åtta-nio grader. Och förr, innan man hade motorer utan fick ro och segla, då for båtlagen ut till Skötgrunnan, som nog har dom bästa strömmingsvattnen. Inte minst på norra och östra sidan, men runt hela ön är det ganska grunt, goda lekställen. Förr bodde man därute i flera veckor; det var ett riktigt fiskeläge - bl.a. för Piteborgarna - och det finns fortfarande spår av fiskarstugor, bodar och gistvallar, där man hängde upp näten på tork. Men det måste gått åt mycket salt för att ta rätt på fångsten!

När jag började fiska på allvar, i slutet av femtiotalet, så hände det fortfarande att vi övernattade där ute. Men då sov vi i båtarna; i ”källe”, dvs. ett sorts tält som spändes upp över båten. Och då var vi tre-fyra båtlag och med var bl.a. ”Storökungen”, Martin Öhman. Han var nog också först här med att lägga ut näten med motorn igång; många var rädda att det skulle kunna bli trassel med propellern. Näten är ju väldigt långa; när man lägger en ”krona”, så är det sextio meter och så sextio meter till i en hästskoform. Men det fungerade och nu är det ju självklart att man kör med motorn.

Lite senare i juni säger man att strömmingen ”gar väståt”, närmare land, och då kan man ju fiska t.ex. vid Gammknösen och Lillknösen närmare Burvikslandet. Överhuvudtaget så har hela Burvikstrakten med Skallön och Storön fantastiskt fina fiskevatten och där fanns ju också fiskelägen som Vånöra, Sandviken, Tärnöra och Gräsviken. Bönderna i själva Bureå var mer inne på att fiska i älven, även om Bure älv kanske aldrig varit en riktig laxälv. Den lax jag tar är nog på väg upp i Skellefteälven eller norröver.

I mina yngre dar var ju näten fortfarande av bomull, så då fick man ”tala näten”, alltså doppa dom i en varm blandning av kådbark och kaltigu – ett ämne man köpte i påsar, för att dom skulle hålla, alltså en sorts impregnering. Nu är ju näten av syntet, men vad hade man under medeltiden? Inte bomull i alla fall; kanske lin eller hampa. Mycket arbete har det i alla fall alltid varit att hålla näten i skick.

Men så finns ju också ryssjor och mjärdar. Jag använder ryssjor för att fånga laken nu under vintern. Och det är ju en gammal sinnrik konstruktion, som bygger på principen att fisken ska komma in men inte ut. Och nog får jag ihop så att det räcker till att bjuda på lakasoppa på t.ex. Burträsk marknad i februari. Förr klubbade man ju lake på den blanka höstisen, men det är väl en nästan utdöd konst.

Gösen ska ju enligt traditionen ha kommit till Bureälven med munkarna. Men den håller ju mest till i sjöarna, t.ex. Burträsket och Bodaträsket, så den fångar jag sällan ute i havet.
Även höstfisket kan vara givande, även om det kan vara mer slitsamt. En gång på alla år har jag varit med om höstlekande strömming, vid Mikaeli, och då var vi ute vid utgrunden och fick upp drygt trehundra kilo. Men det är ju bara tiondelen av vad man kan få upp en vacker försommarnatt!

Jag tror alltid man haft rejäla båtar här kring Bottenviken, ja, ända sen medeltiden faktiskt.
Den klinkbyggda skötbåten är ju mycket sjövärdig och bra för fiske, åtminstone för måttliga fångster. Det har hänt att vi legat så lågt i höstkulingen att vi fått slänga sänkstenarna över bord ! Och det har byggt mycket båtar mellan Lövånger och Skellefte, t.ex. av Viklundarna i Bjurön, i Burvik och även i Yttervik. Förr var ju skötbåten spetsig i både för- och akterstäv, men i och med att motorerna kom så fick akterstäven bli mer trubbig, som vi nu är vana.

Det finns ju många fiskarkapell längs kusterna, och det har förstås att göra med fiskarbefolkningens utsatta läge. Fisket var alltid på liv och död, och man ville nog ha ett guds ord och en välsignelse med ut till havs. Så nog förstår man att gråmunkarna var välkomna på fiskeplatserna, även om man fick avstå lite fisk åt dom. Och förresten, kapellen kom också till använd-

ning för vinterförvaring av nät och annan utrustning.

Men det man kan undra över idag, är om jag tillhör den sista generationen, som kunnat leva av fiske här längs den västerbottniska kusten. I så fall bryts en tradition som har mer än femhundra år på nacken ……

LASSE LARSSON, BUREÅ

Foto: Jeanette Lövgren, Norran

Medeltida kyrkorätt

AV BERTIL NILSSON
PROFESSOR I RELIGIONSVETENSKAP, GÖTEBORG

För att förstå vilka skyldigheter sockenprästerna hade inom ramen för sin ämbetsutövning måste man höja sig över den lokala nivå som den enskilda socknen utgjorde. Den var vare sig en isolerad eller självständig enhet utan stod insatt i ett kyrkorättsligt och liturgiskt sammanhang, som omfattade hela Västeuropa.
Källorna till den svenska kyrkorätten kan delas in i fem kategorier utifrån deras juridiska respektive geografiska räckvidd och giltighet:
1) Den så kallade kanoniska rätten som utgick från Rom och hade påvlig sanktion.
2) Beslut som fattades gemensamt av ärkebiskopen i Uppsala och hans biskops-kollegor på kyrkomöten, som benämndes provinsialkoncilier.
3) Beslut, som biskopen i ett stift fattade ensam eller tillsammans med stiftets präster vid så kallade stiftssynoder.
4) Stadgor som utfärdades av biskoparna för ett enskilt landskap inom stiftet i fråga.
5) Den lagstiftning med kyrklig relevans som återfinns i landskapslagarna, i synnerhet i deras kyrkobalkar.

Den internationellt gällande kyrkorätten ingick i ett antal samlingar av rättsliga avgöranden som fick namnet Corpus Iuris Canonici. Samlingarna fanns också i Sverige, särskilt vid domkyrkorna och i biskopars ägo, men även i en del sockenprästers bibliotek. Föreskrifterna i dem tillämpades även i vårt land, men inte fullt ut, därför att avståndet mellan överkyrkligt ideal och lokal praxis ibland var alltför stort. Den lokala lagstiftningen påverkades emellertid av dem, och ibland övertogs de oförändrade i sak.

Att fira mässan

Huvuduppgiften för sockenprästen var att celebrera högmässan på söndagar och helgdagar. Eftersom en präst inte annat än undantagsvis fick fira mer än en mässa per dag, skulle en kyrkoherde, som hade två kyrkor fira söndagens högmässa växelvis i de båda kyrkorna. I föreskrifter från biskopen gavs utförliga liturgiska anvisningar, som gick långt utöver det som fanns i mässboken. Det gällde exempelvis vilka kärl eller liturgisk klädsel som skulle brukas vid mässan och hur de skulle handhas av prästen. Det handlade också om misstag som prästen kunde begå, såsom att glömma att hälla vinet i kalken eller spilla något av det eller tappa den konsekrerade hostian. Dylika föreskrifter visar att de kyrkorättsliga regleringarna förutsatte en stor noggrannhet från sockenprästens sida i liturgiskt hänseende. Dessutom fanns föreskrifter om att prästen varje söndag skulle predika för sina församlingsbor, och det angavs också vad predikan skulle handla om. Den skulle utgöra en förklaring av budorden, sakramenten, barmhärtighetsverken och dödssynderna. Men inte allt på en gång, och ibland heter det att han skulle göra en utläggning över Fader Vår eller trosbekännelsen.

Kyrkobalken

Hälsingelagens kyrkobalk, som nedtecknades någon gång mellan 1296 och 1350 och gällde även i Medelpad, Ångermanland och Västerbotten, samt ärkebiskopens två stadgor från år 1425, ger åtminstone delvis en lokal eller regional bild av kyrkliga förhållanden i fråga om sockenprästens åligganden. Texterna bygger nämligen genomgående på vad som aktualiserades i detta Storhälsingland vid den tid då de tillkommit. Det handlar alltså inte om ideologiska skrifter utan i stället om sådana som haft förankring i den faktiska verkligheten.

Lagen innehåller bl.a.en föreskrift om det fall då prästen förorsakade mässfall, dvs uteblev, trots att han fått sin ersättning i form av tionde.

Det gavs också föreskrifter om prästens domsrätt. Att utöva den andliga domsrätten tillföll i nästan alla avseenden biskopen, men i ett avseende kunde den delegeras till sockenprästen. Det gällde i fråga om det andliga straffmedel som benämndes förbud, det vill säga förbud mot att gå in i kyrkan. Enligt Hälsingelagen var situationen den att prästen satt någon i förbud som inte borde ha tilldelats straffet och som även kunde visa detta. Prästen hade begått ett fel, och han skulle då böta; två marker till biskopen och en till bonden i fråga.

Prästgården

I prästens ämbetsåligganden fanns också den så kallade residensplikten. Han skulle bo på prästgården och skulle vårda husen som hörde till denna, så att de inte förföll. Allt vad han i detta avseende kunde göra själv skulle han själv bekosta, men om stora förbättringar behövdes, skulle bönderna stå för dem. Residensplikten hängde samman med prästens skyldigheter gentemot sockenborna. Han var ju anställd och avlönad av dem och skulle finnas till hands för deras skull. Därför hade också sockenborna inflytande över vem som utsågs till sockenpräst.

Förrättningar

Utöver mässafirandet hade prästen också skyldighet att inträda med kyrkans tjänster vid det som brukar kallas livets högtider, och då kunde det ibland bli bråttom, i synnerhet i samband med att barn kom till världen. Därför talade lagen om det fall när ett barn dog okristet och inte fick dopet, och prästen bar skuld till detta. Han skulle då böta en mark till biskopen och två till barnets far.

Han hade även skyldighet att förrätta vigsel samt genomföra kyrktagning efter bröllop respektive barnsbörd. Han hade skyldighet att dela ut sjukkommunion respektive sista smörjelsen, liksom att utföra riterna i samband med död och begravning. Det sistnämnda reglerades noggrant med avseende på vilken ersättning prästen skulle ha i detta sammanhang.

Tvedräkt och tvist

År 1425 företog ärkebiskop Johan Håkansson en visitationsresa i Hälsingland, Medelpad och Jämtland, vilken bland annat resulterade i två stadgor, utfärdade i (Hälsing)Tuna den 4 mars 1425. Dessa kompletterar på en del punkter Hälsinglagens kyrkobalk.

I den ena noterade ärkebiskopen inledningsvis att han under sin visitationsresa funnit att det rådde ”tvedräkt och tvist” i vissa avseenden mellan sockenprästerna och bönderna. Det gällde genomgående olika aspekter av det underhåll som prästerna hade rätt till utöver tiondet. Var och en av prästerna skulle nu ha skyldighet att tydligt kungöra för socknen när han hade för avsikt att läsa själamässor, ”för att det inte skall uppkomma tvist om detta hädanefter”. Det handlade säkerligen om att prästen skulle kunna kontrolleras i fråga om sådant som han fick betalt för.

Viss lindring

Av stadgan framgår också att begravningsavgiften faktiskt var betungande för fattigt folk. Ärkebiskopen föreskrev därför att bönderna inte behövde erlägga sådan avgift efter avlidna barn, som ännu inte gått till sin första kommunion eller tagit arv. Med tanke på den höga barnadödligheten måste denna förändring ha inneburit en väsentlig ekonomisk lindring många familjer.

Den andra stadgan, som är mer omfattande, rörde också i stor utsträckning ekonomiska förhållanden, här i fråga om förvaltningen av kyrkans tillgångar samt tiondet. Exempelvis hade sockenprästen skyldighet att vid påsktid varje år skriva ner räkenskaperna och låta förvara detta dokument i kyrkans kista, för att det skulle kunna användas vid framtida revision.

Sammanfattning

Den internationella kanoniska rättens krav gjordes efter hand kända också i Sverige genom import av handskrifter och genom beslut vid provinsialkoncilier och stiftssynoder. I fråga om enskildheter i sockenprästens ämbetsåligganden reglerades dessa till största delen i de internt kyrkligt antagna dokumenten, såsom provinsial- och synodalstatuter. Somligt blev dock föremål för förhandlingar mellan kyrkans företrädare och bondemenig-heterna, särskilt ärenden som rörde de ekonomiska förhållanden som skulle råda mellan sockenprästen och sockenborna. Det gällde framförallt mässfirande samt dop, sjukkommunion, sista smörjelsen och begravning..

BERTIL NILSSON

Med lag skall man land bygga!

AV TOM RANDGARD
KOMMINISTER, SKELLEFTEÅ LANDSFÖRSAMLING

Orden ”Med lag skall man land bygga”, har nog många hört , men att de utgör inledningen till Hälsingelagen och att det finns ett långt stycke som fortsättning är nog mindre känt. Men jag tycker att även fortsättningen av texten är värd att läsa och beakta :

”Fördenskull, om inte lag vore i landet, då kunde ingen bo där. Därför är lag stiftad, först av Gud och så av vår konung, med välborna mäns och hela allmogens samtycke, att de goda ska njuta gott och sin fridsamhet och de vrångvisa näpsas med livets förlust eller med böter, var och en efter hans brott! Ty liksom det är en god gärning att hjälpa de goda till heder och rätt, så är det ock en god gärning att näpsa illgärningsmän och vrångvisa. Liksom då bland ädel frukt växer nässlor, tistlar och törne, man skall upprycka dem och kasta dem så att de ej förkväva den goda frukten, så skall man ock näpsa illgärningsmän och vrångvisa, så att de ej förkväva de goda. Såsom Mästaren säger: Den som agalös lever och lagalös, han hederlös dör.”

Hälsingelagen (HL), som nedtecknats under 1300-talets förra hälft, finns bevarad i endast en medeltida handskrift. Den förvaras i Uppsala universitetsbibliotek, Carolina Rediviva, och bär beteckningen Codex Upsaliensis B 49. År 1609 lät Johannes Bure på kungens befallning trycka Hälsingelagen efter en äldre förlaga, som nu är förlorad.

Hälsingelagen var en medeltida lagsamling för de norrländska kustbygderna utmed Bottniska viken, dvs. utöver Hälsingland även Medelpad, Ångermanland och Västerbotten. År 1340 föreskrev kung Magnus Eriksson att även nybyggarna i Norrabotten skulle lyda under HL.

Värja sig hemmavid

I Hälsingelagens Konungabalk, § 7, som handlar om att följa konungen på ledung, dvs. krigståg, ingår följande välkända undantag för de nordliga socknarna :

”I Umeå och Bygdeå och hos alla dem som bo norr därom två blåskurna skinn för varje båge och ingen annan ledung, utan de skola värja sig hemmavid.”

Lagtexten innebär alltså vuxna, vapenföra män i Västerbotten - ”varje båge” - skulle erlägga en skatt på två blåskurna skinn, sannolikt blåräv, och för övrigt stanna kvar i hembygden, som ett slags hemvärn. Måste anses som ett gott alternativ till att dra ut i krig !

Till grund för Hälsingelagen ligger den ett par årtionden äldre Upplandslagen, som tecknats ned i slutet av 1200-talet. Ofta har hela meningar lyfts in från Upplandslagen, men enligt språkforskare finns det i vissa paragrafer även spår av ett mer ålderdomligt rättsskick. Samma forskare, Holmbäck/Wessén, har också påpekat att HL innehåller åtskilliga ord och uttryck, som saknar motsvarighet i andra fornsvenska lagar, men påminner om fornnorskt lagspråk.

Kyrkobalken som grund

Kyrkobalken, som är det första avsnittet i HL, inleds med orden : ”På Krist skola alla kristna tro, att han är Gud och att ej finnas flera gudar än han allena.” Tillbedjan till avgudar och tro på lundar och stenar är således förbjudna.

När kyrkan är byggd ska det även avstyckas mark som ska vara kyrkans mark och denna betecknas kyrkobol, sedermera prästbord. Detta prästbol ska vara fritt från att betala skatt till kungen. Dock är prästen ansvarig för att underhålla både mark och byggnader på detta bol. Mässkläder innefattar mässhake, stola, kalkklädet och klädet till altaret. Intressant att lägga märke till är att det är lagstadgat att socken skulle vara överens om vem som skulle få ta tjänst som församlingspräst; om socknen inte kunde komma överens skulle det vara biskopen som hade det slutgiltiga avgörandet.

Kyrkobalken innehåller också bestämmelser kring ett barns kristnande och om nöddop (§11),

regler vid sjukkommunion och hembesök (§12) samt regler vid händelse av mässfall (§13).

I kyrkobalken finns även regler som kanske inte har så stor tyngd i dagens samhälle men som var av yttersta vikt under medeltiden, bl.a. angående helgdagsbrott, dvs. tyngre arbete under helgdag, brott mot fasteregler eller förbud mot samvaro med bannlyst (§16).

Det var även strängare straff för misshandel och dråp under helgdag än under vardagar (§17), liksom att kyrkofriden medförde strängare straff för våldsbrott i eller nära kyrkan (§21).

”Uppenbar frilla”

Magnus Erikssons Landslag från år 1353 innehöll inte någon Kyrkobalk, varför landskapslagarnas Kyrkobalkar förblev gällande även under landslagens tid, ända fram till medeltidens slut. Dock kompletterades exempelvis Hälsingelagens Kyrkobalk med nya eller förtydligade bestämmelser under årens lopp. Bl.a. den 4 mars år 1425, då två brev av ärkebiskop Jöns Håkansson sändes till invånarna i Hälsingland, som bland annat innehöll ändrade och nya bestämmelser gällande kyrkliga avgifter samt om prostarnas, kyrkoherdarnas och klockarnas åligganden. Ett sådant klarläggande var att kyrktiondet skulle levereras senast tjugonde dag jul. Ett annat var formulerat på följande sätt : ”Likaså förbjuda vi allt lönskaläge och vilja ej att någon skall tillåtas att hålla uppenbar frilla. Och befinnes någon göra häremot, då skall Guds lekamen ej givas honom vid påsken, förrän han tagit henne till äkta eller ock med ed förbundit sig att alldeles övergiva henne.”

TOM RANDGARD

Hälsingelagens Kyrkobalk

I. Om kyrkobygge

På Krist skola alla Kristna tro, att han är Gud och att ej finnas flera gudar än han allena. Ingen skall blota åt avgudar eller tro på lundar eller på stenar. Alla skola hålla kyrkan i vördnad; dit skola alla föras, både levande och döda, de som komma till världen och de som fara därifrån. Krist bjöd att man skall bygga kyrka och göra tionde. Adam och hans söner voro de första, som gjorde tionde, och Salomo byggde kyrka.

§ 1. Nu vilja kristna män hålla Krists bud och bygga ny kyrka. Då skola bönderna fara till biskopen och hava sin sockenpräst med sig och bedja om lov att få bygga en kyrka. Biskopen skall pröva deras sak och giva dem lov därtill.

§2. Alla fullsuttna bönder skola göra körslor efter bondetal och dagsverken efter antalet vapenföra män. Tredskas någon och försummar sina körslor, böte han en aln för ett lass och lika mycket för det andra och för det tredje och ej mera, även om han försummar flera, utom i det fall att han försummar alla körslor. Försummar han alla körslor, böte han åtta örar. Försummar han ett dagsverke vare samma lag. Dessa böter läggas till kyrkobygget, och kyrkovärdarna skola utsöka det så som lagen säger.

II. Om kyrkobol och husen där

Nu är kyrka byggd; då skall den hava bol, som prästen ska bo på. Det skall vara fullt fritt från alla utskylder liksom Uppsala öd till konungen.

§1. Hus på varje prästbol skola byggas såsom gammal sed har varit. Tvista de om detta, då skola två präster och två bönder, som äro kallade från andra socknar, pröva det tillsammans med prosten. Så skall det ock byggas, som dessa säga, som äro kallade från andra socknar.

Lövångers medeltidskyrka

Varför var Bureå så intressant?

AV BARBRO VIKLUND - YTTERVIK

Varför intresserade sig klosterbröder på 1400-talet för just Bureå? Sannolikt är det platsens läge, mellan inland, bondeland och kust som skapat en knutpunkt. Inlandet hade rikedomar av skinn, renhorn, torkad fisk. Bondelandet hade hudar, torkad fisk, lax. Kusten gav strömming, sälskinn och sälspäck.

Bureå var lätt att nå från inlandet. Burälven har många sjöar och vattendrag som är bra transportleder både sommar och vinter. Markerna var också lämpliga för jordbruk och i området finns många medeltida byar. Det bör ha varit tättbefolkat efter den tidens mått. Likaså fanns lättframkomliga sandåsar att vandra på, och vid havet i Bureå fanns ett skyddat hamnläge. Lägg därtill närheten till Bjuröklubb för fiske och säljakt.

Sammantaget bör det ha varit ett lockande område för både handelsmän och kyrkans män. Flera mycket rika bönder fanns också i området under mitten av 1500-talet, det visar Ulf Lundström i Bönder och gårdar i Skellefteå socken 1539-1650.

Att Bureå var en intressant plats redan tidigare framgår av fynden på Harrsjöbacken som undersöktes på 1990-talet. På en lång sandig ås mellan havet och den stora Harrsjön (nu utdikad) hittades gropar där stor utvinning av sälspäck har förekommit. På samma ställe utfördes järnsmide, och det hittades även asbestgods, en sorts keramik som det finns gott om i inlandet, men som inte är så vanlig vid kusten. Den undersökta platsen användes mellan 500 f Kr och 950 e Kr.

Många forskare kopplar ihop asbestkeramik med samisk kultur. Tekniken är östlig och användes under lång tid, men med ett stopp kring 400 e Kr. Det finns rester av stora och små kärl, en del har hål nära bottnen som kan tyda på att de fungerade som glödkärl, kanske vid metallhantering. Ingela Bergman, vid Ajtte i Jokkmok, menar att kärlen upphör när järnkittlar blivit vanliga – och pekar på järnkittlars stora användning i samiska hushåll. (Arkeologi i Norr nr 10.)

En möjlig antydan om samisk närvaro är även några husgrunder/tomtningar strax norr om Bureå, vid Fågelsvattnet. De liknar de grunder som syns efter timrade samiska kåtor och har en härd i mitten. Datering av en sådan härd har visat på 500-800 e Kr. Placeringen, vid en liten sjö och myr, faller väl in i bilden för samer som då hade börjat med renskötsel i mindre skala.

Ortnamn från 1500-talet talar också för att en del samer bodde vid kusten, t ex Lappviken vid Lövångerskusten och Lappvattnet nära Bureå. Samiska namn på säl finns belagda från Holmön. Kanske var det så att en del samer bodde i kustbandet och levde av fiske och fångst.

Det verkar rimligt att anta att Bureå tidigt var en knutpunkt för handel, kanske redan på vikingatid. När katolska kyrkan sedan började växa fram i Sverige blir fisken än mer intressant. Nu finns nämligen salt att tillgå vilket behövs för att kunna ta vara på strömming och lax. Salt kunde skaffas av adeln och av kyrkan, och dessa blir snabbt ägare till flera stora laxfisken i våra älvar. Lax var troligen en mycket lönsam vara. I Europa ökade antalet stadsbor och de många fastedagarna krävde annan mat än kött.

Att norra Norrland, både kust och inland, var mycket intressant för söderifrån kommande människor i tidig medeltid har vi även andra bevis för. Lövånger var en viktig ort som fick ett kapell tidigt och Skellefteå hade, liksom de andra kustsocknarna vid Bottenviken, kyrka i mitten av 1300-talet.

I Lappviken vid Byske älv finns huslämningar med fynd av glas och annat som tyder på influenser söderifrån. Detsamma gäller hustomterna i Gamla Kyrkbyn vid Pite älv.

Under senare år har rester av ett par bondgårdar från 1400-talet hittats i Västerbotten. Troligen går det även i Bureå att hitta fler fynd från medeltiden, både på Klosterholmen och andra platser. Men anslag till arkeologiska undersökningar är det ont om. De flesta som utförs i Sverige beror på att väg eller järnväg ska byggas, och här i norr byggs det mindre.

Bure Kloster som utställning

AV KAI NEDERGÅRD
LTU - SCENOGRAFIUTBILDNINGEN

Jag tror inte den medeltida skelleftebon grubblade så mycket över sin europeiskaidentitet. Men på flera plan integrerades sakta även våra nordliga utmarker med en större gemenskap. Medeltiden är en tid då européen hoppar i båtar och korsar stora vatten, vandrar långa sträckor och möter nya kulturer. En grupp av alla dessa idé- och kulturspridare var de kristna munkarna och nunnorna. Mycket av deras aktiviteter är kända och vi förstår och inser även deras roll som kulturförmedlare och idéutvecklare. I södra Sverige är man bortskämda med ståtliga artefakter och markörer i landskapet i form av ruiner och andra lämningar. Här i norr ställs det större krav på vår iakttagelseförmåga och fantasi för att uppfatta äldre tider. Att försöka föreställa sig franciskanermunkars närvaro i Västerbotten är en spännande utmaning. Mycket är oklart, indicier kan peka åt ett visst håll - men i slutändan handlar det ändå om att våga fantisera.

Att göra en utställning på så vaga uppgifter kan uppfattas provokativt men här i ligger lite av utställningens poäng. En väl fungerande utställning väcker frågor och utmanar. Det är således inte fel att försöka föreställa sig det medeltida Bureå, bara vi är tydliga med att detta är en hypotetisk bild vi skapar.

Utställningen om Burekloster kommer att visas i sin helhet med start sommaren 2014 inne i det gamla fiskekapellet, Bureå Hembygdspark.

Väl mött då.

Kai Nedergård

Medeltidens kyrkokonst var både dekorativ och pedagogiska. Bilderna som även fanns i franciskanernas kyrkor och kloster kunde återgav viktiga händelser ut Bibeln och Franciskus liv.

Foto: Kai Nedergård

Anna Andersdotter Bure - en kvinna i händelsernas centrum!

AV ROLF GRANSTRAND - SUNNANÅ

Som flicka kan hon ha följt sin far, underlagmannen Anders Jacobsson i Kåge, till släktgården i Bureå och då också besökt gråbröderna på Klosterholmen. Och som ung prästfru följt med sin man Andreas Olai, den förste lutherske prästen i Skellefteå-bygden, för att ordna med klosterbrödernas avfärd. Och det blev sen hennes dotterson, Johannes Bureus, som kom att skriva ned berättelsen om Bure Kloster!

Anna Andersdotter föddes 1515 på Grandenhemmanet i Kåge, en av socknens största gårdar, där hon växte upp med sina fyra systrar. Föräldrarna var underlagmannen Anders Jacobsson från Bureå och hans hustru, Malin Andersdotter, som i sin tur var frillodotter till herr Andreas, prost i Skellefteå och som levde under kyrkans celibatsregler och alltså inte var tillåten äktenskap. Men för att sörja för sin ”frilla” och dottern, så köpte han år 1500 in den stora gården av en köpmannaänka i Stockholm. (Och hur denne köpman från början kommit över gården; det är en annan historia. Men kanske var han – eller hans far - ursprungligen bonde i Kåge !) I vilket fall, så kunde inte en katolsk präst utan vidare efterlämna en stor gård till sin frilla och frillodotter utan biskopens godkännande. Men detta skedde den 28 februari 1507 - i samband med ärkebiskopens invigning av sockenkyrkan i Skellefteå - och detta dokument, som finns på Riksarkivet i Stockholm, är det tidigaste, bevarade, som upprättats i Skellefteå.

Den första prästfrun i Skellefteå

Som ung kvinna får hon ögonen på den likaledes unge kaplanen i kyrkan, Andreas Olai, tycke uppstår och de gifter sig i hans hemstad Uppsala 1536. Men han fortsätter tjänstgöra i Skellefteå och därmed blir Anna Andersdotter bygdens första prästfru. Och det hade sockenborna säkert inget att säga om, men däremot var man mycket tveksam till det ”lutherska påfundet” att fira mässan på svenska. När detta första gången skulle ske på juldagen 1536, så ”var det inte mycket välkommet”, som Andreas Olai skrev i kyrkboken.

Motstånd

Han skriver också att när han första gången skulle hålla aftonsångspredikan midsommardagen 1540 var det sådant buller i kyrkan att han fick stå och vänta en dryg halvtimme i predikstolen innan han kom till att predika, ty ”the sade mig up i öghone vara galnan, ty ville jag predika om afftonen”. Kanske inte konstigt att han redan samma höst accepterar erbjudandet att bli kyrkoherde i Heliga Trefaldighets kyrka i Uppsala, alldeles invid domkyrkan, där Laurentius Petri är den förste evangeliske ärkebiskopen och sprider reformationens läror. Och i Uppsala blir nu Anna kyrkoherdefru och föder familjens andra dotter. Men längtan tillbaks till hembygden blir måhända för stark och mindre än fyra år senare flyttar dom tillbaka till Skellefteå, nu som kyrkoherdepar – det första i socknen.

Åter i Skellefteå

Andreas Olai, som 1544 var 32 år gammal, kommer sedan att bli kvar i Skellefteå som kyrkoherde och prost fram till sin död på 57-årsdagen, den 3 mars 1569. Makarna driver under ett kvartssekel ett av Norrlands största jordbruk, alltså prästbordet i Ske-å, som 1553 har fyrtio kor, fyrtio lass äng och åttio spannland åker (12,5 hektar). Dessutom 25 lass utäng i olika delar av socknen. Hon fränträder prästbordet efter makens död och sexmännen inspekterar ägorna den 4 augusti 1569. Men då har hon dessförinnan flyttat till hemgården i Kåge, som makarna ärvt redan under tiden på Prästbordet.

Svärmor och mentor

Anna föder tio barn, sex döttrar och fyra söner, varav alla utom ett, en dotter, lever till vuxen ålder. De fem döttrarna gifter sig alla med präster och kyrkoherdar, från Uppland i söder till Luleå i norr ! Ja, sammanlagt kommer Anna faktiskt få sju ”prästerliga” svärsöner, eftersom några av döttrarna blir unga änkor och hinner gifta om sig. Jag föreställer mig att denna myndiga prästfru kom-

mer att ha åtskilliga synpunkter på den nya yrkesroll som nu etableras, nämligen den lutherska prästfrun, och på det liv som bör levas på en prästgård efter reformationen. Johannes Bureus skriver bl. a. följande om sina morföräldrar i Skellefteå : ”Morfar var svåra yr, medhan han var ung och var kapellan i Skeletta, men sedhan när han var kyrkherre, var han svåra allvarsam, gifmild, gaf allom gestom nogh hvar sit stop, men siälf drack han intet. Mormor har varit svåra gifmild och hadhe ett godt namn bådha.”

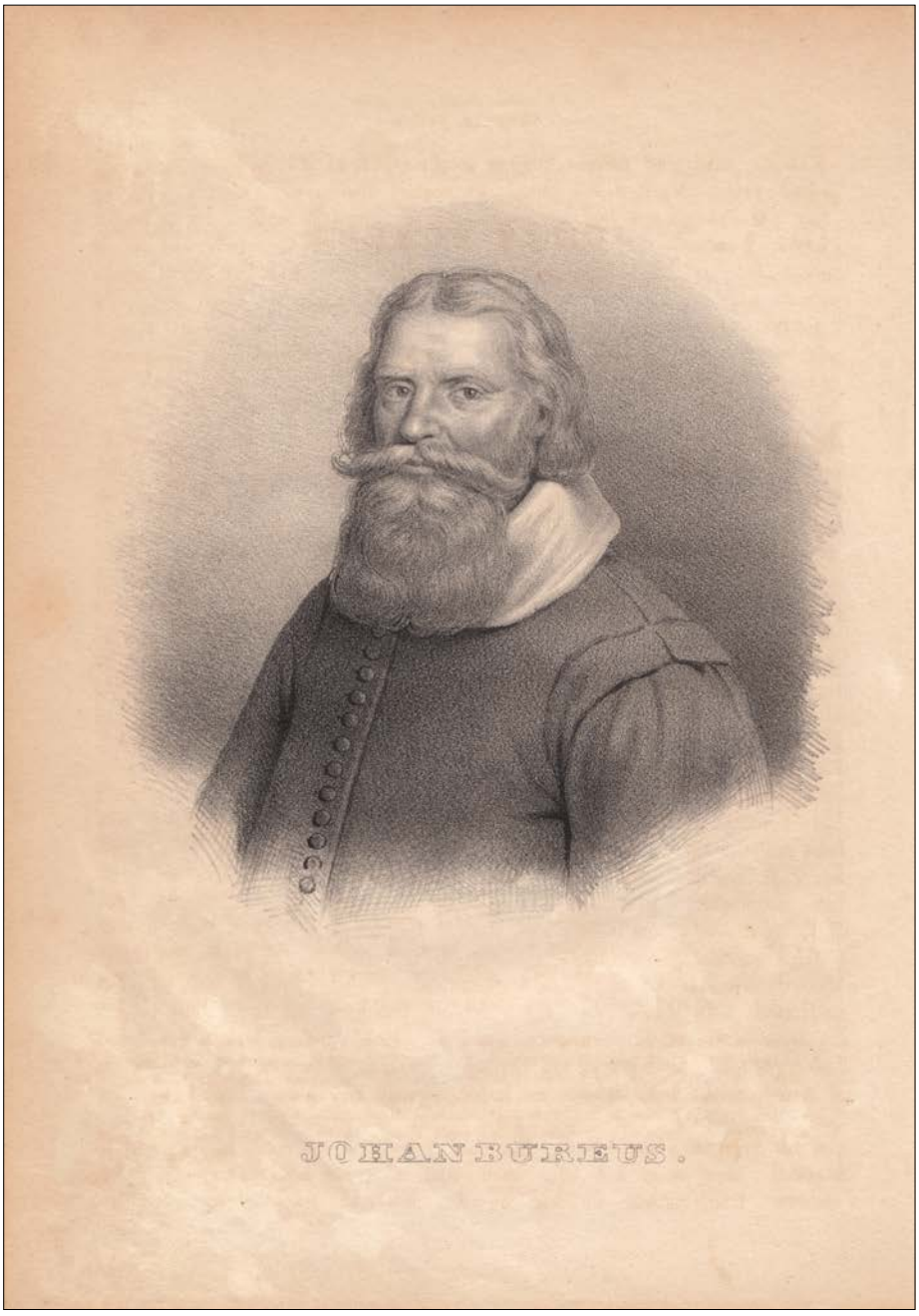
Efter makens död 1569 står hon själv som ägare till ena halvan av Grandengodset i Kåge fram till 1578, då yngste sonen Nils Andersson träder till, 21 år gammal. Vid Älvsborgs lösen 1570 skattar hon för 70 lod silver, 20 mark penningar, 5 skålpund koppar, 10 kor, 7 kvigor, 2 svin samt 2 hästar med ett värde av 20 mark. Egendomen värderades till 606 mark och 2 öre. Till gården hörde dessutom ”barnagods” till ett värde av 292 mark, bestående av 41 lod silver, 100 mark penningar samt 4 st. ungerska guldmynt. Torde vara en av de högst skattade gårdarna i Skellefteå socken.

Ättlingar

Anna dör på valborgsmässoafton 1583 efter att varit änka i fjorton år. Förutom de nio barnen har hon ett stort antal barnbarn, några mycket bemärkta, som t.ex. Anders Bure, ”den svenska kartografins fader”, Jonas Bure, riksarkivarie och lagkännare samt Olof Bure, Gustav II Adolfs liv-läkare, matematiker samt tillika vice president i Åbo hovrätt. Hon är alltså också mormor till Johannes Bureus, men får aldrig - vad vi vet - träffa honom. Det får kanske däremot sonen Nils, som 1595 blir utsedd till en av Skellefteboygdens första riksdagsmän inför riksdagen i Söderköping, där sannolikt Johannes Bureus är skrivare/protokollförare.

Anna Andersdotter knyter ihop katolskt med lutherskt, Kåge med Bureå och såväl kyrkliga som världsliga stormän i en dramatisk tid. Hennes farfars bror var för övrigt Påvel i Ostvik, en av de få namngivna bröderna i Bure Kloster, och hennes far var kusin med Bure herr Jon, som ska ha varit den siste abboten. Och svärfadern till hennes dotter Elisabet, kyrkoherden i Säbrå Laurentius Svenonius, hade i unga dar varit novis hos klosterbröderna i Bureå.

Vad skulle inte Anna Andersdotter Bure kunnat berätta om denna dramatiska tid?

Johannes Bureus. Litografi från 1800-talets mitt.

Ur Olaus Magnus:
Historia om de nordiska folken
- Rom 1555

Han beskriver här våra trakter mer eller mindre som ett paradis på jorden. Läs och begrunda!

FÖRSTA KAPITLET

Om de tre bottniska landsdelarna i Norden och det rika fisket där

BOTTEN, som i norr begränsar den Götiska eller Svenska hafsviken, är ett vidsträckt område, deladt i tre stora landskap: Västerbotten, Norrbotten och Österbotten. Invånarna i Norrbotten lefva hufvudsakligen af fiske. Icke som skulle deras åkerjord vara ofruktbar, men de ha så stor rikedom på god fisk, att den rikligen förslår till att därför tillbyta sig alla nödvändighetsvaror. Också äro de väl försedda med litet af hvarje. Från Spanien och Portugal tillhandla de sig godt vin och salt; från England och Flandern dyrbara tyger; från de tyska städerna hvarjehanda husgeråd och prydnadssaker och dessutom de kläder, de bruka hemma; från Svea- och Götaland vanligt hvete, vinterhvete, korn och alla slags grönsaker till husbehof, hvilket allt föres dit sjöledes. Hela kuststräckan med sina många öar och holmar, alla vikar, alla floder och åar och hvarje liten bäck bjuda där året om, helst sommartiden, då allt är som ljufligast i dessa trakter, en ymnig rikedom på fisk. Utanför kusten ligga många väna öar, som med sina träd, örter och gräs skänka rikligt nöje och vederkvickelse. I trädens kronor hör man fåglar af olika slag sjunga sina ljufva sånger. I vattnet ser man fiskar i underbar mångfald, som under sin lek spritta upp öfver ytan. Öfverallt gör fiskaren en rik och lönande fångst. I detta haf finnes intet skadedjur, på land knappast något farligt kräldjur eller annat djur, som man behöfver frukta. Under hela sommaren har man intet mörker, ej heller någon brännande solhetta, utan luften är lagom varm och hälsosam. Allt är här behagligt, lugnt och tryggt. Men — något som är ännu mera ägnadt att väcka förvåning — i denna sköna natur, vid denna ljufliga årstid och under dessa fria förhållanden låter man icke någon skamlig lättfärdighet komma sig till last. Nej, kyskt och anständigt är umgänget mellan människor af olika kön. Otukt, hor och äktenskapsbrott hvarken begås eller ens nämnas hos dem. Ty en sådan kraft har Guds oförfalskade lag hos detta enkla och okonstlade folk, att mången i den gudomliga lagen höglärd man i sedlig renhet tyckes stå efter för dem. — På bergen i detta Norrbotten upprinner en strid och djup älf, som med två armar utmynnar i hafvet, och på den smala landremsan mellan dessa är en stad byggd, som kallas Torneå *(Thorna)*, det är: torn-ön, och ligger på ungefär 82 graders nordlig bredd och 42 graders längd. Denna stad har ett särdeles vackert och förmånligt läge, och ingen annan handelsplats i hela trakten upp emot Nordpolen är mera besökt än detta Torneå. Här församlas nämligen hvitryssar, lappar, bjarmer, bottningar, finnar, svenskar, tavaster och hälsingar; dessutom komma åtskilliga från Norge öfver de höga fjällen och vidsträckta ödemarkerna, liksom öfver Jämtland. Och alla dessa färdas dels i långa och smala båtar, särskildt byggda för färder på de strida forsarna, dels i åkdon, dragna af tama renar, hvilka se ut som hjortar, dels ock på ett slags böjda stänger [skidor], med hvilkas tillhjälp de fort taga sig öfver de snöhöljda bergåsarna och sedan glida fram hit i snabb fart, såsom man finner beskrifvet i början af detta verk.

Föreläsningar/förberedda inlägg inom ramen för ”Klosterprojektet” 2010-2014

23 okt. 2010	**Karin Viklund, Umeå: Vad visar jordproverna från Klosterholmen?** **Ingela Bergman, Arjeplog: Kontakter kust-inland under medeltiden.** **Ulf Lundström, Ske-å: Kan man lita på Johannes Bureus släktkrönika?** **Åke Berggren, Piteå: Stormän i medeltidens Norrland**
28 maj 2011	**Leif Grundberg, Gävle: Om Bure Kloster i en norrländsk kontext** **Mattias Bäck, Sthlm: Hur gamla är fynden från Klosterholmen?**
19 juni 2011	**Lennart Lindqvist, Luleå: Om pilgrimstraditionen - på medeltiden och idag**
14 aug. 2011	**Tore Frängsmyr, Uppsala: Johannes Bureus - ”upptäckaren” av Bure Kloster**
16 okt. 2011	**Henrik Roelvink, Vadstena: När kom gråbröderna till Skelleftebygden?** **Catharina Andersson, Umeå: Medeltidens klosterbröder – vilka var dom?**
25 mars 2012	**Ingela Bergman, Arjeplog: Birkarlarna - kontaktlänken mellan kust och inland?**
24 nov. 2012	**Barbro Viklund, Yttervik: Senmedeltiden - en guldålder i Skelleftebygden?** **Ulf Lundström, Ske-å: Ortnamnen berättar om munkar, kapell och kloster** **Arne Andersson, Skråmträsk: Var det samernas kristnande som var uppdraget?**
19 febr. 2013	**Kenneth Gustavsson, Mariehamn: Kökars kloster - en parallell till det i Bureå?**
7 mars 2013	**Christer Westerdahl, Trondheim: Medeltida färder längs Bottenvikens kuster**
22 maj 2013	**Magnus Nyman, Uppsala: Vad hände med kloster, munkar och nunnor efter 1527**
9 juli 2013	**Per Idergard, Skellefteå: Tidegärden - klosterlivets ryggrad** **Lars Larsson, Bureå: Fisket kring Bureå - idag och under medeltiden** **Jan Borg, Skellefteå: Klosterträdgården - ett fönster mot himmelen**
21 aug. 2013	**Ulf Lundström, Ske-å: Gårdar och bönder i Bureå under 1500-talet**
19 sept. 2013	**Bertil Nilsson, Göteborg: Hur såg sockenprästen på klosterbrödernas närvaro?**
31 okt. 2013	**Marie Ohlsén, Linköping: Krokeks kloster - en förebild för projektet i Bureå?** **Hans Nilsson, Linköping: Konsten att utveckla ett lokalhistoriskt projekt**
21 mars 2014	**Thomas Larsson, Umeå : Vad berättar de arkeologiska fynden på Klosterholmen?** **Lars Liedgren, Arjeplog: Kontakter mellan kust och inland under senmedeltiden**

Projektgruppen 2012-14:

Erna Forsman, Bureå Utveckling
Per-Ola Eriksson, SKEFO
Marika Eserstam, Folkrörelsearkivet
Rolf Granstrand, SKEFO
Gunnar Hedman, Fornminnesföreningen
Marianne Hedman, proj.admin.
Laila Larsson, Släktforskarna
Thomas Larsson, Umeå universitet
Olof Lindholm, Bureå Utveckling
Ulf Lundström, Skellefteå Museum
Carin Nilsson, Hembygdsförbundet
Tom Randgard, Ske-å Landsförsamling
Annika Sander, Skellefteå Museum
Elisabet Sundström, Katolska församl.
Lars Wangby, Bureå församling
Anna-Stina Wikström, SENSUS
Lena Våglund, Studieförb.Vuxenskolan

Foto: Marianne Hedman

För mer information, se den lokalhistoriska portalen:
lokalhistoria.skelleftea.org

Pris 60 kr

Skelleftebygden